

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Karol Šebo

Sovietsko-čínske vzťahy v rokoch 1949-1959

Diplomová práca bakalárska

Praha 2010

Autor práce: **Karol Šebo**

Vedoucí práce: **Prof. PhDr. Michal Reiman, DrSc.**

Oponent práce: **PhDr. Bohuslav Litera, CSc.**

Datum obhajoby: **2010**

Hodnocení:

Bibliografický záznam

ŠEBO, Karol. *Sovietsko-čínske vzťahy v rokoch 1949-1959*. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta sociálnych vied, Institut mezinárodných študií, 2010. 45 s. Vedoucí diplomové práce Prof. PhDr. Michal Reiman, DrSc.

Anotace

Diplomová práca „Sovietsko-čínske vzťahy v rokoch 1949-1959“ pojednáva o vývoji vzťahov medzi Sovietskom zväzom a Čínou v dekáde, kedy došlo historicky k najintenzívnej spolupráci medzi oboma štátmi. V tomto období je však možné tiež vysledovať príčiny vzájomnej roztržky, ktorá na povrch vyplávala na konci 50. rokov, pričom následne celé ďalšie desaťročie udávala charakter vzájomným vzťahom. V práci tak okrem popisu vývoja vzájomných vzťahov autor analyzuje v prvom rade príčiny vzájomného konfliktu, pričom si všíma väčšie množstvo faktorov, ktoré na tento konflikt vplývali. Práca je členená chronologicky, pričom v kapitolách popisuje charakteristické črty vzájomných vzťahov v jednotlivých obdobiach spolupráce, ako aj problémy, ktoré sa v týchto vzťahoch vyskytovali. Pri definovaní príčin roztržky je dôraz kladený na vnútročínsky vývoj, ktorý sa najväčšou mierou podieľal na jej vzniku. Opomenuté však nie sú ani prirodzené príčiny, ktoré vyplývajú z veľmocenského charakteru oboch štátov.

Annotation

Diploma thesis „Soviet-Sino relations between 1949-1959“ deals with the development of Soviet-Sino relations in the decade, that can be characterised by intensity of mutual relations between Soviet Union and China. Nevertheless in this period one can find also the sources of the split that occurred among these states in the end of the 50's. This split afterwards shaped the form of mutual relations throughout the 60's. Apart from the description of the development of relations between USSR and China author primarily focuses on the sources of the split, as one can define more than one source of discontent. This diploma thesis is written in chronological order and in every chapter author defines characteristics of mutual relations in several periods described. Moreover in every period author analyses discords that one could observe even from the new start of the

relations in 1949. The sources of the split are seen mainly in the chinese inside politics that are taken largely responsible for the breakup of mutual relations. Apart from these sources author do not omit also natural causes that were result of the fact, that these countries are considered to be great powers with their own national interests.

Klíčová slova

Čína, Sovietský zväz, ZSSR, vzťahy, roztržka, spolupráca, konflikt, Mao Ce-tung, Chruščov, Stalin

Keywords

China, Soviet Union, USSR, relations, split, cooperation, conflict, Mao Zedong, Khrushchev, Stalin

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna veřejnosti pro účely výzkumu a studia.

V Praze dne 19.05.2010

Karol Šebo

Pod'akovanie

Na tomto mieste by som rád poďakoval Prof. PhDr. Michalovi Reimanovi, DrSc., ktorý bol ochotný mi venovať svoj čas a trpezlivosť. Za jeho cenné pripomienky a vedenie počas písania tejto prácu mu ďakujem. Môj pohľad na sovietsko-čínske vzťahy podstatne zmenil.

Obsah

ÚVOD	4
1. REVOLÚCIA S INOU IDEOLÓGIU?	9
1.1 ČÍNSKY MARXIZMUS.....	10
1.2 MAO CE-TUNGOVO VNÍMANIE ZAHRANIČNÝCH VZŤAHOV.....	11
2. V ZNAMENÍ STALINA	12
2.1. DIPLOMATICKÁ A HOSPODÁRSKA IZOLÁCIA ČÍNY	13
2.2. ZMLUVA O PRIATELSTVE A SPOLUPRÁCI.....	15
2.3. ZSSR A ČÍNA V KÓREJSKEJ VOJNE	17
2.4. ZHODNOTENIE VZÁJOMNEJ SPOLUPRÁCE V STALINOVOM OBDOBÍ.....	19
3. ZLATÉ ROKY 1953-1957	22
3.1. PRVÁ ČÍNSKA PÄŤROČNICA A POMOC SOVIETSKEHO ZVÄZU	23
3.2. MIEROVÁ KOEXISTENCIA SO ZÁPADOM A XX. ZJAZD.....	25
3.3. MAĎARSKÉ UDALOSTI A KRÍZA V POESKU	27
3.4. MAĎARSKÉ UDALOSTI A KRÍZA V POESKU	29
3.5. ZHODNOTENIE VZÁJOMNEJ SPOLUPRÁCE V ZLATÝCH ROKOCH	30
4. ZMENA KURZU	32
4.1. SOVIETSKY MODEL ROZVOJA V ČÍNE?.....	32
4.2. HNU Tie STO KVETOV A KAMPAŇ PROTI PRAVIČÁKOM	33
4.3. VEĽKÝ SKOK	34
4.4. DVOJITÁ KRÍZA V LETE 1958.....	35
4.5. ČÍNSKO-INDICKÝ KONFLIKT	36
4.6. CHRUŠČOV OPÄŤ V PEKINGU	37
4.7. ZHODNOTENIE VZÁJOMNEJ SPOLUPRÁCE V ROKOCH 1957-1959	38
ZÁVER	39
POUŽITÁ LITERATURA	41
SUMMARY	44

Úvod

Východný vektor v ruskej zahraničnej politike mal vždy svoje nezastupiteľné miesto, keďže pre Rusko bol východ veľmi dlhé obdobie územím odkiaľ prichádzalo nebezpečenstvo vo forme nomádskych nájazdov, ktoré pustošili ruské územie. Tieto nájazdy však neznamenali len územnú expanziu, ale boli aj zdrojom množstva príležitostí, keďže podrobenie Ruska znamenalo aj jeho otvorenie sa východným vplyvom, akými bolo napríklad preberanie daňového systému, či modelu organizácie štátu. Mongolské vojská, ktoré si tiež podmanili Čínu, tak spojili ako prví celý tento priestor do jedného celku, kde dochádzalo k miešaniu množstvo kultúrnych vplyvov.. Východ tak možno chápať ako príležitosť a hrozbu zároveň, pričom túto dvojznačnosť možno sledovať v ruskej politike dodnes.

S postupom Ruska až na Ďaleký východ sa Rusko dostávalo do kontaktu so starou čínskou civilizáciou, ktorá v 19. storočí prežívala obdobie nevídaného úpadku. Z tohto úpadku Rusko ťažilo územne, pričom si svoje výdobytky z tohto obdobia poistilo aj zmluvne. Čínska slabosť a rozdrobenosť pretrvávala až do konca čínskej občianskej vojny, kedy komunistické sily porazili Kuomintang a Čína získala po dlhú dobu jednu centrálnu vládu, ktorá mala s výnimkou Taiwanu úplnú kontrolu nad územím Číny. Zjednotením Číny pod vedením Komunistickej strany Číny tak začala nová kapitola v sovietsko-čínskych vzťahoch.

Sovietsko-čínske vzťahy v povojnovom období potom prešli veľmi búrlivým vývojom, ktorý možno najprv charakterizovať veľmi úzkou spoluprácou vo všetkých oblastiach a následne obratom o 180°, ktorý znamenal, že dvaja spojenci zaujali voči sebe veľmi nepriateľský postoj. K tejto obrovskej zmene došlo v priebehu jednej dekády, čo kladie množstvo otázok ohľadne príčin takejto veľkej zmeny. Vzájomná rusko-čínska spolupráca v tomto období dosiahla svojho zatiaľ dejinného vrcholu a preto považujem štúdium tohto krátkeho obdobia za veľmi zaujímavú záležitosť o to viac, že sme dnes svedkami veľkej mocenskej zmeny na Ďalekom východe, kde Rusko začína vystupovať ako mladší a zaostalejší brat rozmáhajúcej sa Číny. Okrem toho považujem za zaujímavé sledovať postoj Sovietskeho zväzu k Číne, ktorý sa v mnohých smeroch líšil od jeho postoju k svojim západným satelitom. Nakoniec výber témy bol podmienený tiež mojou osobnou skúsenosťou z rusko-čínskych vzťahov, keďže som

mal možnosť študovať dva roky čínštinu v Pekingu a zároveň žiť v ruskej komunite. Určitú formu rusko-čínskych vzťahov som tak mal možnosť sledovať na vlastnej skúsenosti, pričom znalosť ruštiny a čínštiny mi moju prácu uľahčila.

Vzájomná spolupráca a spojenectvo spočiatku vytvárali dojem, že sa dejiny naozaj vychýľujú na stranu socializmu a že je len otázkou času, kedy socializmus zvíťazí na celej planéte. Veď spojenie najväčšej krajiny na svete s najľudnatejšou krajinou vytváralo skutočne veľký blok hlásajúci na prvý pohľad jednu ideológiu. Z určitého hľadiska možno tiež hovoriť o naplnení známej geopolitickej teórie, ktorá stavia vedúcu svetovú námornú veľmoc proti vedúcej svetovej kontinentálnej veľmoci, ovládajúcu tzv. Heartland – euroázijské centrum. Obe veľmoci boli presvedčené o svojej predurčenosti k úspechu a tak tento konflikt získal priam charakter náboženských vojen. Koalícia vedená Spojenými štátmi si však dokázala udržať svoju jednotu, zatiaľ čo sovietsko-čínsky blok sa po niekoľkých rokoch spolupráce rozpadol. Výhodou Západu bola totiž neexistencia formálnej doktrinálnej štruktúry s jedným interpretačným centrom na čele ktorého by stáli Spojené štáty, zatiaľ čo v komunistickom bloku si toto privilégium, tj. vykladať ideológiu komunizmu, spočiatku uzurpoval práve ZSSR¹. Zo začiatku toto privilégium Čína otvorene nespochybňovala, aj keď vo vnútornej politike bolo od začiatku zrejmé, že čínsky komunizmus bude v mnohých smeroch značne odlišný od jeho sovietskej verzie.

Pokiaľ teda mám definovať ciele práce, tak v prvom rade chcem dať odpoveď na príčiny vzájomnej roztržky, ktorá otvorene vypukla na konci 50. rokov. Táto vážna geopolitická zmena však nebola výsledkom jediného faktoru, keďže na zhoršovanie vzájomných vzťahov pôsobilo viacero vplyvov. Z toho dôvodu sa v svojej práci pokúsim tieto faktory definovať, analyzovať ich a následne určiť mieru ich závažnosti pri zhoršovaní vzťahov. Zhoršovanie vzájomných vzťahov však nebolo výsledkom jednej udalosti, pričom k tomuto procesu dochádzalo postupne v priebehu rokov. Obraz postupne pretekajúceho pohára je v tomto prípade viac než výstižný.

¹ BRZEZINSKI, Z. Velká šachovnice. 1. vyd. Praha: Mladá fronta. 1999, s.15.

Čo sa týka metodológie práce, tak využívam historickú metódu, ktorá je založená na skúmaní prameňov. V práci tak rekonštruujem vývoj sovietsko-čínskych vzťahov v rokoch 1949-1959, pričom okrem popisu vzájomných vzťahov v tomto období, sa snažím tiež dať odpoveď na príčiny vzájomných konfliktov. Taktiež porovnávam ideologické pojatia, ktoré slúžili v danej dobe ako oficiálne vysvetlenie vzájomnej roztržky, s ich skutočným obsahom. Časovo je práca vymedzená spomínanými rokmi 1949-1959, pričom radenie udalostí v práci je založené na chronologickom prístupe. V roku 1949 došlo totiž k vyhláseniu Čínskej ľudovej republiky, zatiaľ čo v roku 1959 získali vzájomné rozpory charakter otvoreného konfliktu. Práca tak zachytáva jednu dekádu vo vzájomných sovietsko-čínskych vzťahoch.

Postup pri hľadaní odpovedí na stanovené otázky je v mojej práci nasledovný. V prvej kapitole by som rád poukázal na množstvo významových zmien, ku ktorým došlo pri prekladoch marxistických diel do čínštiny, čo mohlo prispievať k vzájomným sovietsko-čínskym nedorozumeniam. Rovnako sa v tejto časti venujem Mao Ce-tungovmu vnímaniu čínskej zahraničnej politiky, keďže ako líder Číny práve on hlavným dielom formoval zahranično-politický kurz krajiny. V druhej kapitole chcem zachytiť obdobie vzájomných vzťahov v rokoch 1949-1953, ktoré sa nieslo v znamení položenia základov sovietsko-čínskej spolupráce. V tejto kapitole poukazujem na diplomatickú a hospodársku izoláciu Číny, ktorá pôsobila ako dôležitý stimul prehlbujúcej sa spolupráce. Ďalej si všímam rozhovory a podpis *Zmluvy o priateľstve a spolupráci*, pričom neopomíjam ani vzájomné antipatie medzi Stalinom a Mao Ce-tungom. V tomto období je tiež dôležité spomenúť Kórejskú vojnu, ktorá patrila k vrcholom vzájomnej spolupráce vo vojenskej oblasti, pričom si všímam dôvody, ktoré prispievali k angažovanosti oboch štátov na tomto konflikte. Každé jedno obdobie, ktoré v svojej práci časovo vymedzujem, tiež následne zhodnocujem, pričom si všímam hlavne tie body, ktoré boli v danom období pre vzájomnú spoluprácu charakteristické. V tretej kapitole sa venujem obdobiu „zlatých rokov“, ktoré je vymedzované spravidla rokmi 1953-1957. V tomto období totiž došlo k spusteniu prvej čínskej päťročnice, na ktorej sa svojou pomocou podstatne podieľal práve Sovietsky zväz. Okrem prehlbujúcej sa spolupráce sme však mohli byť tiež svedkami objavenie sa prvých prasklín vo vzájomnom spojení, ktoré vyjadroval nesúhlas Číny s politikou mierového spolužitia, ako aj stupňujúca sa kritika destalinizácie. Tiež sa pokúsim ukázať, že

udalosti v Poľsku a v Maďarsku prispeli k čínskemu presvedčeniu, že nový sovietsky kurz je chybnou revizionistickou politikou. Ďalej si tiež všimam Moskovské stretnutie z roku 1957, ktoré bolo symbolickým vrcholom vzájomného spojenectva, pričom od tohto stretnutia bolo možné sledovať postupné ochladzovanie vzájomných vzťahov, pričom jednotlivé príčiny budem analyzovať v nasledujúcej kapitole. Záver tejto kapitoly tvorí zhodnotenie charakteristických črt spolupráce v tomto období a porovnanie tohto obdobia s obdobím Stalinovým. V štvrtej kapitole sa venujem čínskemu vnútropolitickému vývoju a jeho dopadom na sovietsko-čínske vzťahy. Všimam si hlavne rôzne názory, ktoré existovali na sovietsky model rozvoja, ako aj príčiny, ktoré nakoniec viedli k nastúpeniu vlastnej cesty, ktorú manifestoval v závere 50. rokov Veľký skok. Z toho dôvodu popisujem Hnutie sto kvetov, ktoré sa v plnej sile spustilo v roku 1957, ako aj následnú kampaň proti pravičákovi, ktorej cieľom bolo toto hnutie potlačiť. Vzájomnými vzťahmi následne otriaslo niekoľko udalostí, ktoré sa odohrali v rokoch 1958 a 1959. V rokoch 1958 sme mohli byť svedkami pokusu ZSSR o prehĺbenie vojenskej spolupráce, čo bolo z čínskeho pohľadu vnímané ako snaha o podriadenie si Číny, z čoho nakoniec pramenil jeden zo vzájomných konfliktov. Následne došlo ku kríze v Taiwanskom prielive, ktorá znamenala ďalší sovietsko-čínsky otras. Okrem toho sa tiež venujem čínsko-indickému konfliktu, ktorý bol jedným z momentov, kedy pohár vzájomnej spolupráce začal pretekať a vzťahy sa dostávali do otvorenej konfrontácie, ktorá nakoniec vypukla na Chruščovovej návšteve Pekingu v roku 1959. Záver tejto kapitoly tak tvorí zhodnotenie vzájomných vzťahov v rokoch 1957-1959, kedy podľa môjho názoru došlo k hlavným otrasom vo vzájomných vzťahoch, z ktorých sa už spojenectvo nespamätalo. Záver práce tvorí zhodnotenie jednotlivých príčin vzájomnej roztržky, ako aj určenie dôležitosti jednotlivých príčin pri ich zhoršení.

Pri spracovaní zvolenej problematiky som vychádzal z nasledujúcich hlavných publikácií. Za úvod do problematiky vzájomných vzťahov vdáčim hlavne dvom knihám: *Sovjetskij sojuz v lokalnych vojnach i konfliktach* od S. J. Lavrenova, ktorý veľmi dobre zoznamuje neznalého čitateľa s problematikou povojnových sovietsko-čínskych vzťahov. Rovnako kniha *Mao Dzedun* od A. Pancova prináša veľmi detailný pohľad na Mao Ce-tunga, ktorý pomáha ozrejmiť ne jeden vnútorný pochod tohto dlhoročného čínskeho lídra. V tejto edícii vyšla tiež kniha Williama Taubmana veľmi podobného zamerania – *Chruščev*. Čo sa ešte biografii týka, tak som mal možnosť tiež

čítať knihu *Mao-příběh, který možná neznáte* od autorov J.Chang a J.Halliday, ktorá však podľa môjho názoru veľmi tendenčne pracovala s prameňmi s cieľom dokázať, že Mao Ce-tung bol zločinec. Iný pohľad na vec však bol v mnohých smeroch veľmi podnetný. Z publikovaných kníh možno tiež spomenúť skvelú knihu Lorenza Lüthiho – *The Sino-Soviet split*, ktorá sa venuje veľmi podrobne príčinám sovietsko-čínskej roztržky. Môj skepticizmus ohľadne starých sovietskych kníh prelomila do slovenčiny preložená kniha *Sovietsko-čínske vzťahy* od autorov O.Borisova a B.Koloskova. Kniha veľmi podrobne popisuje sovietsky pohľad na vzájomnú roztržku, pričom dôraz kladie práve na vnútročínske zmeny. Tendenčnosť jej možno vyčítať azda v tom, že čínskych predstaviteľov považuje za oportunistov, ktorí vždy ticho kládli nacionalizmus nad záujmy socializmu. Dôraz na vnútročínske zmeny bolo možné tiež vidieť v skvelej publikácii *Chinese foreign policy – Theory and Practice* od kolektívu autorov. Význam tejto knihy však bol hlavne v jej poukázaní na spôsob vnímania zahraničných vzťahov Mao Ce-tungom. Čo sa týka Kórejskej vojny, tak pri objasňovaní príčin jej vzniku som čerpal hlavne z knihy A.Torkunova *Zagadočnaja vojna : korejskij konflikt 1950-1953 godov*. Veľká časť práce sa tiež opiera o množstvo dobových analytických statí, ktorých hodnota je hlavne v možnosti sledovať vtedajšie vnímanie daných problémov, ako aj v ich podrobnosti v konkrétnych jednotlivých udalostiach sovietsko-čínskych vzťahov v rokoch 1949 až 1959. Stať *The Sino-Soviet Alliance and Nationalism: A contradiction* je zaujímavá tým, že z čínskeho pohľadu interpretuje priebeh rokovaní o *Zmluve o priateľstve a spolupráci*. Za obzvlášť hodnotnú stať tiež považujem článok do Paula Marantza - *Prelude to Detente : Doctrinal Change under Khrushcheev*, ktorý sa zaoberá otázkou ideologických zmien, ku ktorým došlo za vlády N.S.Chruščova a ich dopadom na zahranično-politický kurz ZSSR. Taktiež dve state čínskych autorov - *Sino-Soviet Relations and the Origins of the Korean War: Stalin's Strategic Goals in the Far East* od Shen Zhihua a *China's Decision to Enter the Korean War: History Revisited* od autorov Hao Yufan a Zhai Zhihai, sú podnetným materiálom v časti o sovietsko-čínskej spolupráci v Kórejskej vojne, keďže analyzujú čínske pohnútky vstupu do tohoto konfliktu. Nakoniec stať Johna Gittingsa – *Co-Operation and Sino-Soviet Relations* mi pomohla svojím dôrazom na vnútročínsky vývoj, ktorý v mnohých smeroch ozrejmuje príčiny následnej roztržky. Kompletný zoznam použitej literatúry je uvedený v zozname literatúry na konci tejto práce.

1. Revolúcia s inou ideológiou?

Vyhlásenie Čínskej ľudovej republiky 1. októbra 1949 Mao Ce-tungom na námestí Tian-an-men v Pekingu je právom medzník v čínskych dejinách, ako aj v sovietsko-čínskych vzťahoch. V čínskych dejinách z toho dôvodu, že sa k moci dostala strana, ktorá sa dodnes teší v Číne politickému monopolu, ako aj z toho dôvodu, že po dlhom období čínskej rozdrobenosti a vnútorných bojov sa Čína opäť zjednotila pod jedinou ústrednou vládou. Skončilo obdobie zahraničných osobitých práv na čínskom teritóriu, ako aj japonská agresia, čo vytváralo dobré predpoklady na začiatok novej dejinnej kapitoly. V sovietsko-čínskych vzťahoch ide o medzník z toho dôvodu, že nový partner Sovietskeho zväzu sa hlásil na prvý pohľad k rovnakej ideológii, aká vládla v ZSSR, pričom netreba zabúdať na skutočnosť, že Komunistická strana Číny sa dlhú dobu tešila materiálnej, kádrovej, ako aj finančnej podpore zo strany Sovietskeho zväzu. Z toho dôvodu sa zdalo, že nové spojenectvo bude možné vybudovať na základoch, ktorých pevnosť bola overená rokmi vzájomnej spolupráce. Už v tomto bode však išlo o zdanie pevnosti, pretože Sovietsky zväz mal v medzivojnovom období veľmi komplikované vzťahy s Komunistickou stranou Číny. Keďže daná problematika vzťahov v medzivojnovom období by stačila na jednu veľkú publikáciu, tak sa obmedzím len na spomenutie toho, že v 20. rokoch kládol ZSSR svoje nádeje na revolúciu v Číne do Kuomintangu, a nie do Komunistickej strany Číny. Rovnako v roku 1945 podpísal Stalin dohodu s Čankajškom, keďže bol skeptický ohľadne prevzatia moci Komunistickou stranou Číny. Tieto udalosti sa nepriamo vo forme výčitok častokrát na adresu Sovietskeho zväzu neskôr objavovali.

Sám fakt prebratia moci v Číne komunistickou stranou bol revolučným aktom, ktorý predznamenal množstvo zmien na spoločenskom, hospodárskom, ako aj kultúrnom poli. Čínska revolúcia však bola v mnohých aspektoch inou revolúciou, než sme mohli byť svedkami v strednej a východnej Európe, či v samotnom Sovietskom zväze. Táto revolúcia totiž mala charakter protikoloniálneho boja za samostatnosť proti západnému vplyvu a japonskej agresii. Revolúciu tak bolo možné definovať v prvom rade ako národnú, zatiaľ čo sociálne aspekty sa dostali na program dňa až po prevzatí moci. Rovnako ju tiež možno charakterizovať jej pozitívnym prijatím zo strany verejnosti, ktorá za zkorumpovanou vládou Čankajška zo začiatku veľmi nesmútila. Aká však bola ideológia tejto revolúcie? Podobala sa táto ideológia sovietskemu vzoru

len vo forme alebo aj v obsahu? Ako boli novým čínskym vedením vnímané zahraničné vzťahy? Pre pochopenie vývoja sovietsko-čínskych vzťahov považujem tieto otázky za dôležité a z toho dôvodu im chcem venovať priestor ešte v začiatkoch svojej práce.

1.1 Čínsky marxizmus

Marxizmus sa v Číne začal šíriť v prvej dekáde 20. storočia, pričom k založeniu komunistickej strany došlo v Šanghaji v roku 1921. Jedným z hýbateľov založenia strany bola činnosť Kominterny, ktorá začala na Ďalekom východe vyvíjať svoje aktivity. Komunistická strana Číny však svoje pevné postavenie nevybudovala v mestách, ale až na vidieku, pričom stabilnejšie postavenie získala až v 2. polovici 30. rokov, kedy si vybudovala svoju základňu v meste Yen-an. Práve v tomto meste prišiel Mao Ce-tung s myšlienkou o spojení marxistickej ideológie s čínskou praxou, ktorého hlavným architektom sa sám stal, pričom tieto myšlienky s postupom doby získali názov maoizmus. V Číne sa však miesto označenia maoizmus používa slovné spojenie – Mao Ce-tungovo myslenie. Maoizmus tak bol počínštenou verziou marxizmu-leninizmu, pričom až do smrti Mao Ce-tunga šlo o základný interpretačný model okolitého sveta.

Marxizmus však získaval čínsku formu už od momentu, kedy došlo k prvým prekladom marxistických diel do čínštiny. Vzhľadom na zložitosť jazyka a terminológie totiž došlo k hlbokým významovým zmenám, ktoré radikálne menili posolstvo a zmysel marxistickej ideológie. Na túto situáciu názorne poukázal J. Fairbank v svojej knihe *Dějiny Číny*² na príklade prekladu slova „proletariát“, ktorý je v západnom chápaní vyjadrením mestskej industriálnej chudoby. Do čínštiny však bolo toto slovo preložené ako „wu-čchan tie-ti“, čo doslova znamená „nemajetná trieda“. Nemajetná trieda však môže byť rovnako dobre z mesta, ako aj z vidieka, pričom v prípade Číny šlo hlavne o chudobných roľníkov. Dobrým príkladom je tiež slovo „feudalizmus“, ktoré je silne viazané práve k európskym dejinám a k rozpadu Rímskej ríše. Do čínštiny bol tento pojem preložený ako „feng-t'ien“, ktorý odkazuje na obdobie rozdrobenej suverenity, bez ohľadu na držbu pôdy. Čínsky feudalizmus tak existoval niekoľko tisíc rokov, čo má od Marxových názorov dosť ďaleko. Takto preložený marxizmus-leninizmus bol tak

² FAIRBANK, J. K. *Dějiny Číny*. 1. vyd. Praha: Lidové noviny. 1998, s. 363-366.

v mnohých smeroch odlišný od jeho sovietskej verzie, pričom úspechom Mao Ce-tunga bolo, že mal schopnosť ho zahaliť do ortodoxnej terminológie³.

1.2 Mao Ce-tungovo vnímanie zahraničných vzťahov

Pri štúdiu čínskej zahraničnej politiky je dôležité poznať Mao Ce-tungovo pojmávanie zahraničnej politiky, ktorého vyjadrením je čínske slovo spojenie „zili gengsheng“, ktoré možno preložiť ako „regenerácia skrz vlastné úsilie“, a na ktoré som narazil v skvelej publikácii o čínskej zahraničnej politike *Chinese foreign policy – Theory and practice*⁴. Tento koncept zahraničnej politiky možno chápať ako vyjadrenie presvedčenia, že „Čína sa môže stať skutočne nezávislým, suverénnym štátom iba vtedy, ak sa bude spoliehať na vlastné zdroje a očistí národ od cudzích intelektuálnych a politických vplyvov“⁵. Pod cudzími vplyvmi je chápaný vplyv imperialistických štátov, zatiaľ čo Sovietsky zväz stál v myšlienkách Mao Ce-tunga pomimo, keďže bol jediným čínskym stabilným spojencom, ako aj štátom, ktorý Mao považoval za hodnotového spojenca. V Maovom myslení tak bolo možné identifikovať dva prvky, ktoré boli na prvý pohľad protikladné. Jeden národný zahľadený do seba a na pozdvihnutie krajiny pomocou vlastných síl a druhý internacionalistický, ktorý hlásal potrebu spojenectva so Sovietskym zväzom, ktorý bol spojencom na základe spoločných hodnôt a vízie. Samozrejme oba koncepty sa prelínali, pričom v 1. polovici 50. rokov mal navrch koncept internacionalistický, založený na spojenectve so sovietskym blokom. K odmietnutiu internacionalizmu prišlo v 2. polovici 50. rokov, kedy v Mao Ce-tungovom myslení začal silne prevládáť koncept „zili gengsheng“, ktorého vyjadrením bolo postupné chladnutie sovietsko-čínskych vzťahov. Tieto dva koncepty zahraničnej politiky je preto dôležité vnímať, pretože množstvo publikácií má tendenciu popisovať Mao ako skrytého nacionalistu, ktorý vedome potláčal svoj nacionalizmus z toho dôvodu, aby od Sovietskeho zväzu získal čo najviac pomoci.

³ Ibidem.

⁴ SHAMBAUGH, D. a ROBINSON, W. T, eds. *Chinese Foreign Policy – Theory and Practice*. 1. vyd. New York: Oxford University Press, 1996. s. 224-248.

⁵ Ibidem, s. 228.

2. V znamení Stalina

Po skončení 2. svetovej vojny sovietske vedenie sledovalo vo východnej Ázii dva strategické ciele: oddelenie Mongolska od Číny, aby došlo k vytvoreniu nárazníkovej zóny medzi Čínou a ZSSR a znovuzískanie ruskej zóny vplyvu pred rokom 1917 v Mandžusku, ktorej súčasťou bol tiež prístup k nezamrzajúcemu prístavu⁶. Všetky tieto ciele sa Stalinovi podarilo získať podpisom zmluvy o priateľstve s Čankajškovou Čínou v roku 1945, kedy si ZSSR výmenou za podporu Kuomintangu zaistil opätovnú kontrolu nad Východočínskou železnicou a tiež prístavmi Port Arthur a Dalian. Už na týchto ziskoch je očividná snaha Sovietskeho zväzu nadviazať na politiku cárskoho Ruska v tejto oblasti, ktorú bolo Rusko nútené opustiť po porážke japonskou armádou na začiatku 20. storočia. Po nástupe komunistov k moci sa preto natískala otázka, či bude možné udržať si tieto zisky bez toho, aby sa nepokazili vzťahy s komunistickým čínskym vedením.

Vyhlásením Čínskej ľudovej republiky sa občianska vojna v Číne blížila ku koncu a tak sa do popredia dostávali otázky nevyhnutnej rekonštrukcie vojnou poničenej krajiny. Zdalo sa, že sa Čína bude prvé roky výsostne koncentrovať na budovanie štátu a jeho novej organizácie, keďže samotní komunisti nemali dostatok kádrov, ktorými by okamžite zaplnili miesta obsadené členmi porazeného Kuomintangu. Komunistická strana Čína začala svoju veľkú reorganizáciu štátu, ktorej piliermi mala byť roľnícka reforma a zoštátnenie súkromného sektoru. Vyjadrením tohto obdobia bola kampaň „proti trom zlám“ v rokoch 1951-1952, zameraná proti korupcii, plytvaniu, ako aj byrokracii⁷. Zo začiatku bolo na čínskej politickej scéne možné sledovať vznik jednotného frontu, ktorý bol organizovaný v Politickom poradnom zhromaždení ľudových zástupcov a mal plniť rolu poradného orgánu. Členmi boli okrem straníkov aj nestraníci, čo ukazuje na postupnosť získavania moci Komunistickou stranou Číny v krajine. KS Číny sa tak tešila podpore zo strany

6 ZHIHUA, S. Sino-Soviet Relations and the Origins of the Korean War: Stalin's Strategic Goals in the Far East. [online]. In: *Journal of Cold War Studies*, Vol. 2, Issue 2 (2000), s.44-68. [cit.2009-12-11], Dostupný z WWW: <http://search.ebscohost.com.onelog3.ruk.cuni.cz/login.aspx?direct=true&db=a9h&AN=5337439&site=ehost-live>.

⁷ FAIRBANK, J. K. Dějiny Číny. 1. vyd. Praha: Lidové noviny. 1998, s. 392.

obyvateľstva, keďže jej snahu o totalitnú kontrolu obyvateľstva nebolo možné zo začiatku jasne predvídať.

S tým ako došlo k nadviazaniu diplomatických vzťahov medzi ZSSR a ČĽR vycestoval Mao ce-tung do Moskvy na svoju prvú zahraničnú cestu, ktorá bola zároveň aj jeho prvou cestou do zahraničia vôbec. O dôležitosti spolupráce so ZSSR svedčila aj skutočnosť, že Mao zostal v Moskve takmer tri mesiace od decembra 1949 po február 1950, čo je aj v dnešných časoch niečo úplne nevídané. Dĺžka tejto návštevy preto jasne ukazuje, že Čína počítala s veľkou pomocou ZSSR, pričom práve túto pomoc sa čínske vedenie snažilo v Moskve vyjednať. Otázku jednaní o Zmluve o priateľstve a spolupráci preto považujem za obzvlášť dôležitú, pretože práve táto zmluva bola základom hlbokej sovietsko-čínskej spolupráce aj v ďalšom období. Poskytla totiž dobré základy a vytvorila predpoklady k tomu, aby sa podobná spolupráca ďalej rozširovala.

Napriek predpokladu, že po skončení občianskej vojny sa Čína bude venovať hlavne riešeniu svojich vnútorných problémov, sa však Čína zapojila do Kórejskej vojny, v ktorej hrala významnú úlohu. Kórejská vojna bola vrcholom sovietsko-čínskej spolupráce vo vojenskej oblasti, keďže oba štáty sa tohto konfliktu aktívne zúčastňovali. ZSSR vo forme materiálnej pomoci a Čína vo forme priamej účasti v bojoch proti vojskám OSN. V samostatnej časti preto chcem venovať priestor tejto udalosti, ako aj príčinám, ktoré viedli k zapojeniu ZSSR a Číny do tohto konfliktu.

2.1. Diplomatická a hospodárska izolácia Číny

Čínska ľudová republika (ČĽR) bola vyhlásená 1. októbra 1949 v čase, kedy sa Čankajšek ešte stále nachádzal na kontinente, keďže na Taiwan sa uchýlil až koncom roka. Dobytím Pekingú však bolo viac-menej jasné, že budúcim vládcom Číny sa stane Komunistická strana Číny a tak nie je prekvapivé, že prvým štátom, ktorý uznal novovzniknutú vládu bol ZSSR, pričom sa tak stalo 3. októbra. Napriek tomu, že v Číne de facto vládli komunisti, tak veľká časť sveta odmietala túto skutočnosť uznať a vyčkávala. Z toho dôvodu ČĽR nezískala kreslo v Rade bezpečnosti, keďže nárok na toto miesto si udržiaval Čankajšek ako legítimna hlava Čínskej republiky. ČĽR o toto kreslo požiadala 15. novembra 1949 a za Čínu sa jednoznačne postavil len Sovietsky zväz, Juhoslávia a India, čo na jej presadenie sa nestačilo. Čínska izolácia bola tiež manifestovaná skutočnosťou, že Japonsko uznalo Čankajškovu vládu za legálnu vládu a

uzavrelo s ňou aj mierovú zmluvu, čo ČĽR kvalifikovala ako nepriateľský akt. Neuznanie novej Číny zo strany U.S.A a ich spojencov tak pôsobilo ako jeden z faktorov, ktoré prispievali k veľkej intenzite sovietsko-čínskych vzťahov, keďže Čína potrebovala zahraničnú pomoc pri prekonaní povojnových ťažkostí a pri hospodárskej obnove svojej krajiny. V tejto otázke sa zo západných krajín ukázala najpragmatickejšia Veľká Británia, ktorá Čínu oficiálne uznala už v roku 1950. Napriek tomuto uznaniu však nedošlo k výmene veľvyslancov, keďže Čína trvala na získaní kresla v Rade bezpečnosti.

Okrem diplomatickej izolácie sa Čína v roku 1952 tiež dostala pod hospodársku blokádu zo strany krajín NATO (s výnimkou Islandu) a Japonska. Už v roku 1949 bola v Paríži vytvorená skupina Coordinating Committee (COCOM) s úlohou vytvorenia zoznamu produktov, ktorých export do krajín sovietskeho bloku bol zakázaný. Tento zoznam zahŕňal stovky položiek, ako napríklad zbrane, strojné vybavenie, či oceľ. S tým ako sa Čína zapojila do Kórejskej vojny došlo k vytvoreniu aj osobitného zoznamu pre Čínu, ktorý zahŕňal ešte väčšie množstvo zakázaných produktov. Čína sa týmto pádom dostala do ešte väčšej závislosti na ZSSR, pričom efekt takéhoto embarga bol veľmi sporný. Samotná Veľká Británia sa prihovárala za ukončenie embarga, pričom poukazovala na hospodárske poškodzovanie jej ázijských kolónií. Nakoniec toto embargo jednostranne Veľká Británia v roku 1957 vypovedala, pričom tento krok nasledovali ďalšie štáty.

Diplomatická a hospodárska izolácia Číny tak prispela k jej rastúcej závislosti na Sovietskom zväze, čo bolo jedným z predpokladov bezprecedentného rozvoja vzájomných vzťahov. Bez medzinárodného uznania tak bola spolupráca so Sovietskym zväzom jednou zo záruk bezpečnosti nového čínskeho režimu. Rovnako bez hospodárskej spolupráce so Západom bolo možné predpokladať, že sa Čína stane závislá na pomoci zo Sovietskeho zväzu. Postoj U.S.A bolo možné pochopiť počas Kórejskej vojny, avšak po jej skončení napomáhal tento postoj upevňovaniu spojenstva so ZSSR, čo samozrejme nemohlo byť v amerických dlhodobých záujmoch.

2.2. Zmluva o priateľstve a spolupráci

Moskovské jednania boli na Západe sledované s veľkou pozornosťou, keďže sa počítalo s tým, že ZSSR si nenechá ujst' možnosť potvrdiť si svoje výdobytky, ktoré zmluvne stvrdil s Čankajškom v roku 1945 a ktoré dávali ZSSR tie práva a pozície, ktorým sa tešilo ešte cárské Rusko. V americkej tlači sa dokonca špekulovalo nad možnosťou, že počas rozhovorov Sovietsky zväz zaujme také stanovisko, ktoré povedie k podobnej roztržke ako s Juhosláviou⁸.

Jednania v Moskve boli od začiatku v mnohých smeroch komplikované, pretože čínske vedenie sa od svojho príchodu snažilo diskusiu so sovietskou stranou orientovať na tému potreby podpisu novej zmluvy o priateľstve, keďže nástupom komunistov k moci v Číne došlo k významným zmenám, ktoré si vyžadovali prehodnotiť dovedajšiu spoluprácu. Zo začiatku Stalin odmietol jednať o zrušení zmluvy z roku 1945, keďže by sa tým Sovietsky zväz vzdal svojich povojnových ziskov. V hre bola otázka Čangčunskej železnice, status prístavov Port Arthur a Dalian, ako aj otázka Mongolska. Stalin však nakoniec pristúpil k čínskemu návrhu uzavrieť novú zmluvu, keďže čínske vedenie dávalo jasne najavo svoju nespokojnosť s priebehom rokovaní. V určitom momente dokonca Mao informoval sovietsku stranu, že kvôli zlému zdravotnému stavu chce čo najrýchlejšie odletieť naspäť do Pekingu⁹. V tom čase ako Mao prezentoval svoju nespokojnosť, začala dávať Británia najavo, že je pripravená diplomaticky uznať ČĽR, čo mohlo byť tiež jedným z dôvodov, prečo sa nakoniec rozhovory pohli z miesta.

Na prebiehajúcich jednaniach bolo možné tiež badať čínsku potrebu uzatvoriť úplne rovnoprávne zmluvy, ktoré by v žiadnom prípade nevyvolávali negatívne reminiscencie z minulosti. Tak sa stalo, že čo sa týka Čangčunskej železnice a prístavu Port Arthur, ruská strana požadovala trojročné prechodné obdobie v ktorom by mohla využívať železnicu na trase Port Arthur až po sovietske hranice bez nutnosti platiť nejaké špeciálne poplatky a clá pri prevoze nerastných surovín. Rovnako ruská strana požadovala právo transportu vojenského materiálu bez nijakých obmedzení po dobu 3 rokov. V reakcii na túto požiadavku požadovala čínska strana možnosť využívať

⁸ ROBERT C. NORTH, „The Sino-Soviet Agreements of 1950“, *Far Eastern Survey*, 12. july 1950.

⁹ LAVRENOV, S. J. a POPOV, I. M. *Sovjetskij sojuz v lokalnych vojnach i konfliktach* [online]. Moskva : AST; Astreľ, 2003, s. 339. [cit.2008-30-11]. Dostupný z WWW: http://militera.lib.ru/h/lavrenov_popov/index.html

železnicu z Čity do Alma-Aty a ďalej do Xingjiangu v rovnakom režime po dobu troch rokov. Túto čínsku požiadavku možno interpretovať ako snahu „zvládnuť nacionalistické tlaky prichádzajú zvnútra Číny“¹⁰.

Moskovské jednanie skončili 14.februára 1950 podpisom *Zmluvy o priateľstve a hospodárskej spolupráci medzi ZSSR a ČĽR*, pričom jej súčasťou bola dohoda o opustení sovietskych vojenských základní na poloostrove Liaoning, o navrátení prístavu Dalian a Čangčunskej železnice a tiež dohoda o pôžičke vo výške 300 miliónov USD, ktorá mala byť čerpaná formou kúpy sovietskej produkcie. Splátky mali byť naopak realizované formou dodávok čínskych surovín do ZSSR. Rovnako došlo k podpísaniu protokolu, ktorým došlo k odobreniu konfiškácie japonského majetku sovietskou armádou v Mandžusku, ako aj k zriadeniu sovietsko-čínskych spoločností založených na ťažbu a využívanie nerastného bohatstva v prihraničných regiónoch. Návrh založiť spoločné podniky bol návrh čínskej strany, ktorá však po tom, čo boli v Číne zorganizované manifestácie proti spoločným podnikom, od tohto programu nakoniec musela ustúpiť. Dokonca sám Mao začal obviňovať ZSSR, že mu tieto podniky boli vnútené¹¹. Aj na tomto príklade je vidieť, akú silnú rolu hrali nacionálne faktory v medzištátnych vzťahoch. Otázka japonského majetku v Mandžusku bola pre ZSSR len formálnym potvrdením stavu, keďže továrne a hodnotný majetok boli z tohto regiónu demontované ešte počas sovietskej okupácie, pričom nešlo o zanedbateľný majetok, keďže Mandžusko bolo významným japonským priemyselným regiónom, ktorý nebol poškodený vojnovými operáciami. Významným momentom bol tiež súhlas čínskej strany s nezávislosťou Mongolska, ktorý vláda Čankajška dala už v roku 1945. Čínske komunistické vedenie sa však svojho teoretického nároku vzdalo až touto zmluvou. Dokonca však ani týmto dátumom nešlo o definitívu, keďže ešte v roku 1954 otvoril Mao opäť túto otázku na poradách s Chruščovom, ktorý však odmietol túto záležitosť viac prejednávať. Je teda vidieť, že sa čínske vedenie so stratou Mongolska vyrovnávalo dlhšiu dobu.

¹⁰ KUISONG, YANG. The Sino-Soviet Alliance and Nationalism: A contradiction. In: *Parallel History Project on NATO and the Warsaw Pact*. Zurich : 2005, s. 8. [cit. 2009-12-11], Dostupný z WWW: <http://www.isn.ethz.ch/isn/Digital-Library/Publications/Detail/?ots591=0C54E3B3-1E9C-BE1E-2C24-A6A8C7060233&lng=en&id=108650>

¹¹ Ibidem, s. 10.

Čo sa týka samotných stretnutí Stalina s Mao Ce-tungom, tak za obdobie troch mesiacov sa spolu stretli len niekoľkokrát, pričom sa tieto stretnutia niesli v dosť chladnej atmosfére, keďže Stalin Maa nemal veľmi v láske. Známe sú dokonca Stalinove výroky, v ktorých prirovnával Maa k reďkovke – „červený zvonka, zvnútra biely“¹². Napriek tomu možno povedať, že Maova návšteva a podpísané dohody boli pre Čínu dobrou správou, keďže si tým zaistila možnosť pozdvihnúť technologickú úroveň svojho priemyslu a tým pádom modernizovať krajinu. Nehovoriac o tom, že došlo k zrušeniu nerovných zmlúv, ktoré čínska strana považovala za prekážku v rozvoji vzájomných vzťahov. Zmluva o priateľstve bola podpísaná na obdobie 30 rokov.

2.3. ZSSR a Čína v Kórejskej vojne

Už od rozdelenia Kórejského poloostrova sa predpokladalo, že toto rozdelenie bude len dočasným intermezzom, kým nedôjde k definitívnemu zjednoteniu jednou, či druhou stranou. V týchto intenciách sa severokórejské vedenie snažilo získať podporu pre prípadné vojenské ťaženie na Juh, pričom možnosti spolupráce sondať nielen v ZSSR, ale aj v Číne. Zo začiatku bol Stalinov postoj k novej intervencii dosť opatrný, postupne však začal podobnú intervenciu schvaľovať. S prípadným vojenským konfliktom však súhlasil len v prípade, že sa do konfliktu zapoja aj Číňania. O tejto skutočnosti svedčí depeša Stalina Maovi zo 14. mája 1950 kde sa píše, že „v prípade nesúhlasu čínskych súdruhov riešenie otázky musí byť odložené až do nových konzultácií“¹³. Je teda vidieť, že vznik ČLR v mnohých smeroch menil Stalinove plány. Dôležitým medzníkom v Stalinovom rozhodovaní bol podpis už spomínanej *Dohody o priateľstve a spolupráci*, lebo ZSSR sa touto dohodou zaviazal opustiť svoj nemrznúci prístav v Pacifiku a tak Kórea stúpila na hodnotu, keďže nový prístav mohol byť potencionálne vybudovaný na Kórejskom poloostrove. Rovnako obavy z novej intervencie U.S.A klesli, keďže Dean Acheson v januári 1950 vyhlásil, že Kórea nie je súčasťou amerického obranného perimetru.

Čínski súdruhovia o svojom angažmá uvažovali už dlhšie, keďže prvé rozhovory o prípadnej čínskej intervencii začali už v roku 1949. Pokiaľ však na kontinente

¹² LAVRENOV, S. J. a POPOV, I. M. *Sovjetskij sojuz v lokalnych vojnach i konfliktach* [online]. Moskva : AST; Astrel, 2003, s. 338. [cit.2008-30-11]. Dostupný z WWW: http://militera.lib.ru/h/lavrenov_popov/index.html

¹³ TORKUNOV, A. V. *Zagadočnaja vojna : korejskij konflikt 1950-1953 godov*. 1. vyd. Moskva: Rosspen, 2000. 104 s.

pokračovali boje s Kuomintangom, tak sa Čína odmietala zapojiť do konfliktu, v ktorom hrozila americká intervencia. Dôvody, prečo mala Čína záujem angažovať sa v Kórey boli pestrejšie, keďže Čína mala snahu vytlačiť potencionálne nebezpečné Spojené štáty čo najďalej od svojich hraníc. Rovnako existoval na čínskej strane strach, že zjednotená Kórea by mohla slúžiť ako predmostie prípadnej americkej intervencie voči Číne, ako aj intervencie Kuomintangu, keďže kórejská hranica s Čínou je v tomto úseku dlhá až 1000 kilometrov. Čínske vedenie bolo tiež presvedčené, že skôr či neskôr ku konfliktu so Spojenými štátmi bude musieť dôjsť, už len kvôli otázke Taiwanu a tak zastávalo názor, že pokiaľ má dôjsť ku konfrontácii, tak je dobré, ak k nej dôjde blízko Sovietskeho zväzu. Slovanmi Zhou En-laia: „*Tu máme najvhodnejší terén, najlepšiu komunikáciu s Čínou, najvhodnejšiu materiálnu a ľudskú základňu ... a a najvhodnejší spôsob ako získať nepriamu sovietsku pomoc*“¹⁴. Ako je vidieť, tak blízkosť sovietskych hraníc hrala pri čínskom rozhodovaní svoju rolu.

Čínske angažmá v Kórey však nebolo predstaviteľné bez sovietskej materiálnej pomoci, pričom obzvlášť dôležité bolo letectvo, keďže Čínska oslobodzovacia armáda letectvo takmer žiadne nemala. Pôvodne Stalin čínskej strane sľúbil, že leteckú podporu bude zaistiť ZSSR, zatiaľ čo pozemné operácie budú v čínskej réžii¹⁵. Svoj názor však nakoniec zmenil a rozhodol sa do Číny vyslať inštruktorov a leteckú techniku, ktorú by sa naučili využívať v čo najrýchlejšom čase sami Číňania. S tým však, ako sa Mao rozhodol, že vstúpi do Kórey aj bez leteckého krytia však Stalin rozhodol, že do Číny vyšle dve letecké divízie, v počte okolo 200 lietadiel, ktorých piloti sa v prípade zostrelenia mali identifikovať ako príslušníci ruskej menšiny v Číne. Celkovo však Sovietsky zväz poskytol Číne výzbroj pre okolo 60 divízií, ako aj pre 10 vojenských lietiek. Okrem toho bolo 80 percent munície použitej v Kórey zo sovietskych zásob¹⁶.

Fakt, že sa Čína dokázala relatívne úspešne vojensky postaviť Spojeným štátom a vybojovať s nimi patovú situáciu prispelo k zvýšeniu čínskeho sebavedomia, avšak prinieslo aj svoje problémy na medzinárodnom fronte. Nie nadarmo sa častokrát hovorí, že Kórejskou vojnou ČĽR oddialila svoje členstvo v OSN o 20 rokov, ako aj prišla

¹⁴ HAO YUFAN, ZHAI ZHIHAI. China's Decision to Enter the Korean War: History Revisited. [online]. In: *The China Quarterly*, No. 121, (March 1990), s. 106. [cit. 2009-12-11], Dostupný z WWW: <http://www.jstor.org/stable/654064>

¹⁵ Ibidem, s. 110.

¹⁶ Ibidem, s. 112

o možnosť obsadiť v správnom čase Taiwan, keďže jeho cena po Kórejskej vojne veľmi silne stúpila po tom, čo si Američania uvedomili, že ide o dôležité predmostie k Ázii. Medzi Taiwanom a kontinentom totiž už na začiatku Kórejskej vojny Truman prikázal umiestniť 7. flotilu, ktorá bránila komunistickému výsadku na ostrove. Kórejská vojna tak prispela k izolácii ČĽR, ako aj k jej väčšej počiatočnej závislosti na ZSSR.

2.4. Zhodnotenie vzájomnej spolupráce v Stalinovom období

Obdobie rokov 1949-1953 sa nieslo v znamení každoročného vzostupu intenzity vzájomných vzťahov, pričom k spolupráci dochádzalo vo všetkých oblastiach, či už na poli hospodárstva, vojenstva, medzinárodných vzťahov alebo kultúry. Na poli hospodárstva došlo k bezprecedentnému rozvoju vzťahov, pretože podiel Sovietskeho zväzu na celkovom objeme čínskeho zahraničného obchodu sa v priebehu 3 rokov viac než zdvojnásobil z 23,4% v roku 1950 na 56% v roku 1953¹⁷. Z týchto čísiel je jasne vidieť, že sa Sovietsky zväz stal najväčším exportérom a tiež najväčším importérom čínskeho tovaru. Z dnešného pohľadu, kedy je Čína dielňou sveta pôsobia tieto čísla skutočne udivujúco. Čo sa týka vojenskej spolupráce, tak v tomto prípade je skvelým príkladom vojna v Kórey, ako aj pokračovanie využívania základne Port Arthur, na ktorej sovietske vojská na základe čínskej žiadosti z roku 1952 mali aj naďalej svoju základňu. V kultúrnej oblasti dochádzalo k obrovskému sovietskemu kultúrnemu exportu, ktorý bol charakterizovaný prekladom tisícok ruských kníh do čínštiny, rastom záujmu o výučbu ruštiny, ako aj prepracovaním učebných osnov podľa sovietskeho vzoru. Dôležitá bola tiež rola sovietskeho filmu, ktorý sa v Číne tešil tiež veľkej obľúbenosti. Dobovú atmosféru vystihujú slová kandidáta Politického byra Ústredného výboru Komunistickej strany Číny, ktorý pri príležitosti tretieho výročia podpisu Zmluvy o priateľstve a spolupráci okomentoval vzájomné vzťahy nasledovnou rečou: „*Nebyť nezištnej pomoci sovietskych odborníkov, ťažko by sme dosiahli obrovské úspechy pri rekonštrukcii a obnove národného hospodárstva našej krajiny v uplynulých troch rokoch, začínajúc liečením rán, ktoré nám zasadila vojna, a končiac podstatným zlepšením finančno-hospodárskej situácie a vytvorením rôznych podmienok nevyhnutných na uskutočnenie prvej budovateľskej päťročnice*“¹⁸. Aj z tejto vety je

¹⁷ SCOTT, N. B. Sino-Soviet Trade. [online]. In: *Soviet Studies*. Vol. 10, No. 2 (Oct., 1958), s. 156. [cit. 2009-12-11] Dostupný z WWW: <http://www.jstor.org/stable/148557>

¹⁸ KOLOSKOV, B. T. a BORISOV, O. B. *Sovietsko-čínske vzťahy: 1945-1970*. 1. vyd. Bratislava: Pravda 1973, s. 162.

zrejme, že sovietska pomoc vytvorila predpoklady pre ďalší rozvoj Číny, ktorého vyjadrením sa mala stať prvá päťročnica po stabilizácii vnútročinských pomerov a upevnení moci komunistického režimu.

Čo sa týka čínskej zahraničnej politiky, tak v tomto období prevažoval duch internacionalizmu, t.j. duch spolupráce so Sovietskym zväzom a jeho európskymi satelitmi. Dôvodov tejto úzkej spolupráce bolo veľké množstvo, pričom okrem spomínaných príčin, akými bola čínska diplomatická a hospodárska izolácia, potreba zahraničného partnera pri rekonštrukcii hospodárstva a budovaní štátu, vojnový stav v dôsledku Kórejskej vojny, možno identifikovať aj ďalšie faktory, ktoré nie sú spravidla dostatočne docenené. Takto definované príčiny úzkej spolupráce totiž dopredia kladú medzinárodné vplyvy, ktorým sa Čína musela chtiac nechtiac podrobiť. Existuje však aj názor, ktorý okrem týchto faktorov identifikuje aj pozitívnejšie príčiny hlbokoj sovietsko-čínskej spolupráce¹⁹. Medzi tieto príčiny patrí pozitívny imidž Sovietskeho zväzu, ako aj samotného Stalina v Číne. Mao Ce-tung sa predsa hlásil k marxizmu-leninizmu a ku komunistickému hnutiu, na čele ktorého stál Sovietsky zväz a Stalin. ZSSR tiež mohol Číne poskytnúť množstvo skúseností pri budovaní socializmu, ku ktorému samotný Marx nezanechal nejaký konkrétny postup. Z toho dôvodu sovietske skúsenosti nebolo možné ignorovať, aj keď z času na čas čínska strana dala najavo svoju skepsu v niektorých otázkach. Netreba totiž zabúdať na fakt, že centrálné plánované hospodárstvo sa od trhovej ekonomiky silne odlišuje, pričom aj v Sovietskom zväze bolo takéto plánované hospodárstvo budované metódou pokus omyl, čomu sa Čína mohla preberaním sovietskych skúseností vyhnúť. Čínske vedenie si bolo tejto skutočnosti vedomé. Mimo toho treba tiež podotknúť, že sovietske ústupky a viac-menej opustenie pozícií, ktoré si ZSSR vyjednal s Čankajškom tiež prispeli k dobrému vývoju vzťahov. Predsalen z čínskeho pohľadu šlo o veľmi dôležité otázky národnej suverenity, pre ktoré mala sovietska strana dostatočné pochopenie. Ďalším charakteristickým prvkom bola tiež nízka miera inštitucionalizácie vzájomných vzťahov, čo bolo typickou črtou v Stalinovom období v porovnaní s obdobím jeho nástupcu. Z toho dôvodu *„napriek tomu, že boli sovietski poradcovia prítomní na území Číny a existovali tiež spoločné akciové spoločnosti v niektorých oblastiach, tak*

¹⁹ SHAMBAUGH, D. a ROBINSON, W. T, eds. *Chinese Foreign Policy – Theory and Practice*. 1. vyd. New York: Oxford University Press, 1996. s. 224-248.

Diplomová práca

*inštitucionálne vzťahy medzi oboma štátmi boli minimálne. V Číne sme tak neboli svedkami podobnej miery sovietskeho vplyvu, aká bola charakteristická pre východnú Európu. Stalin tým pádom zaujal voči čínskej strane inštitucionálny odstup*²⁰. Nakoniec samotná miera hospodárskej pomoci tiež prispievala k rozvoju internacionalizmu v čínskej zahraničnej politike. Stalinove obdobie tak možno chrakterizovať ako obdobie, kedy dochádzalo k minimálnym sporom a k veľkej miere vzájomných vzťahov.

²⁰ Ibidem, s. 235

3. Zlaté roky 1953-1957

Prvé roky po nástupe N. S. Chruščova získali sovietsko-čínske vzťahy trochu iný charakter, než sme mohli byť svedkami v rokoch 1949-1953. Tento charakter sa dá vysvetliť množstvom faktorov, ktoré na vzájomné vzťahy vplývali, pričom v popredí možno vidieť hlavne zmeny vo vnútornej politike oboch štátov. Treba povedať, že smrť Stalina je jedným z medzníkov sovietskeho systému, pretože ňou končí obdobie budovania ZSSR vysoko násilnými metódami. Rovnako sa v sovietskom vedení začal presadzovať princíp kolektívneho vedenia, ktorý bolo od dôb uzurpovania moci Stalinom niečím nevídaným. Zo začiatku sa tiež zdalo, že sovietsky systém pristúpi na množstvo zmien v svojej ekonomike, keďže prvé signály z nového vedenia hovorili o potrebe orientácie na spotrebný priemysel, ako aj o určitej hospodárskej decentralizácii, ktorá však nebude vystupovať z rámcov plánovanej ekonomiky. K novému sovietskemu kurzu tiež patrila ochota priznať aspoň časť pravdy o Stalinových zločinoch, ako aj snaha obnoviť kritické myslenie, aby sa posilnilo fungovanie systému²¹. Kolektívne vedenie však nemalo dlhé trvanie a vo veľmi krátkej dobe sa spustil boj o moc. Nestabilná pozícia Chruščova tak mohla prispievať k jeho ochote k ústupkom voči čínskemu vedeniu. Po upevnení svojej moci Chruščov spustil v ZSSR množstvo hospodárskych reforiem, ktoré sa však vyznačovali veľkou nedomyšlenosťou a chaotickosťou, čo bolo tiež dôvodom ich následného krachu.

Čo sa týka sovietskej zahraničnej politiky, tak na tomto poli sme mohli byť svedkami určitého uvoľnenia vzťahov, keďže nové sovietske vedenie začalo hlásať nutnosť lepších vzťahov so Západom, ktoré sa v časech Kórejskej vojny ocitli na bode mrazu. Z toho dôvodu možno ukončenie tejto vojny považovať za prvý zo signálov sovietskej ochoty posadiť sa za rokovací stôl. O novom kurze svedčia aj slová Malenkova, ktorý sa nechal počuť, že „*neexistuje sporná otázka, ktorá by nemohla byť riešená mierovou cestou*“²².

V čínskej vnútornej politike sa odohralo tiež množstvo zmien, pretože čínsky režim zvládol prvé povojnové roky a stabilizoval sa. Čína sa tak v roku 1953 vydala na cestu industrializácie pomocou päťročných plánov, ako aj na cestu kolektivizácie

²¹ MALIA, M. *Sovětská tragedie*. 1. vyd. Praha: Argo, 2004, s. 320.

vidieka. Keďže sa však aj naďalej nachádzala pod hospodárskym embargom, tak rola ZSSR pri prvej päťročnici bola veľmi vysoká. Mohli sme tak byť svedkami obrovskej hospodárskej pomoci, ktorá získala inštitucionalizovaný charakter. Spolu s touto pomocou sa do Číny tiež dostali tisícky sovietskych občanov, ktorí pomáhali Číne v budovaní socialistického štátu. Toto obdobie bolo preto charakteristické veľkým technologickým presunom know-how zo ZSSR do Číny, ktoré bolo v sovietsko-čínskych vzťahoch bezprecedentným krokom. V porovnaní s vývojom v Sovietskom zväze sa však kult osobnosti v Číne čoraz viac dostával do popredia, keďže Mao Ce-tung po čistkách v strane roku 1954 vyšiel s ešte silnejším postavením. Okrem silnejúceho kultu osobnosti a čistkách v strane došlo k tiež ku kampani proti nonkonformným intelektuálom a proti „kontrarevolucionárom“. Dobrou ukážkou diametrálne iného vývoja v porovnaní so Sovietskym zväzom bol tiež prípad čínskych vládnych lekárov, ktorí boli obvinení z údajného spiknutia so zámerom zavraždenia najvyšších predstaviteľov ČLR²³. V Sovietskom zväze totiž v roku 1953 došlo k rehabilitovaniu lekárov obvinených v prípade s identickou zápletkou. V Číne sa tak šírila atmosféra strachu a teroru, ktorá dotvárala prvú heroickú päťročnicu a násilnú kolektivizáciu na vidieku. Mao tak sledoval „generálnu línu na stalinizáciu Číny podľa sovietskeho vzoru“²⁴.

Čo sa týka čínskej zahraničnej politiky, tak na tomto poli sa Čína začala prejavovať ako aktívny hráč, čo bolo vidieť na jej účasti na Ženevskej konferencii v roku 1954, či organizovaní Bandungskej konferencie. Sovietsky zväz s Čínou veľmi úzko prejednával svoje kroky, pričom vrcholom tejto spolupráce bola Moskovská konferencia v roku 1957. Z toho dôvodu túto kapitolu vymedzujem rokmi 1953 až 1957.

3.1. Prvá čínska päťročnica a pomoc Sovietskeho zväzu

V prvých rokoch Čínskej ľudovej republiky nebola päťročný plán na programe dňa, keďže Čína sa musela vysporiadať s množstvom akútnejších problémov, ako bolo zabezpečenie zásobovania, či koordinácia vojenských činností v Kórey. Až v roku 1952

²² ŠVANKMAJER, M. a kolektív. *Dějiny Ruska*. 1. vyd. Praha: Lidové noviny. 1995, s. 369.

²³ PANCOV, A. *Mao Dzedun*. 1. vyd. Moskva: Molodaja gvardija. 2007, s. 555.

²⁴ *Ibidem*, s. 557.

sa začalo diskutovať o päťročnici, pričom sa očakávala pomoc zo strany Sovietskeho zväzu. Zaujímavosťou je, že Stalin v posledných týždňoch svojho života upozorňoval na potrebu „zníženia plánovaného rozvoja na ročný rast 14-15 percent tak, aby zostala celá ekonomika v rovnováhe, ako aj na potrebu včasného naplánovania každého projektu“²⁵. Počas Stalinovho pohrebu tak došlo k prvým vážnejším jednaniam o sovietskej pomoci Číne v prvej päťročnici, pričom dosť rýchlo došlo k uzavretiu dohody. Sovietsky zväz tak sľúbil Číne pomoc pri budovaní viac než 140 industriálnych projektov a k podobným dohodám došlo aj s ostatnými východoeurópskymi štátmi. Zaujímavosťou je, že obrovská pomoc ZSSR je mnohokrát vysvetľovaná tiež tým, že N. S. Chruščov potreboval podporu zo strany Číny pri upevňovaní svojich pozícií v boji o moc proti ostatným členom sovietskeho politbyra. Maove slovo sa totiž v komunistickom svete tešilo nebývalej autorite²⁶. Čínska päťročnica tak mohla v máji 1953 začať a jeden z veľkých presunov technologického know-how v 20.storočí sa stával skutočnosťou.

Okrem pomoci pri budovaní priemyslových komplexov sa do Číny presunuli tisíce sovietskych odborníkov, ktorí pomáhali nielen pri budovaní priemyslu, ale aj pri reforme školstva, či čínskych ozbrojených síl. Množstvo ľudí však neprúdilo len smerom do Číny, keďže tisíce Číňanov cestovali do ZSSR na školy, ako aj na množstvo školení. Počas prvej návštevy Chruščova v Číne v roku 1954 dokonca došlo k navýšeniu sovietskej pomoci o ďalších 15 projektov, ako aj k zrušeniu posledných sovietskych privilégií, ktoré si ZSSR na teritórii Číny uplatňoval, ako bolo napríklad spoločné využívanie nerastného bohatstva v prihraničných regiónoch, či existencia spoločných akciových spoločností. Rovnako sovietsky zväz poskytol Číne ďalšiu niekoľkoročnú pôžičku. Počas tejto schôdzky sa tiež dohodlo, že Sovietsky zväz opustí vojenskú základňu v prístave Port Arthur. Je však zaujímavé, že to bol sovietsky líder, a nie čínsky líder, ktorý ako prvý prišiel na medzištátnu návštevu. Chruščov sa totiž v svojej netrpezlivosti rozhodol prísť ako prvý, pričom dojem, ktorý zanechal zo svojej návštevy na čínskej strane nebol veľmi pozitívny. Mao totiž rozumel len sile a nebol v stave dostatočne oceniť prívetivosť nového sovietskeho lídra, pričom sa zdalo, že ju

²⁵ LÜTHI, M. L. *The Sino-Soviet Split*. 1. vyd. Princeton: Princeton University Press. 2008, s. 38.

²⁶ PANCOV, A. *Mao Dzedun*. 1. vyd. Moskva: Molodaja gvardija. 2007, s. 558.

skôr považoval za znak slabosti. Stretnutie tak utvrdilo Mao Ce-tunga, že nový sovietsky líder je jeden „veľký hlupák“²⁷.

O miere sovietsko-čínskej kooperácie tiež svedčí skutočnosť, že vzájomný obchod vzrástol do roku 1957 niekoľkonásobne a tvoril 1/4 až 1/5 celkového sovietskeho zahraničného obchodu, respektíve polovicu celkového čínskeho zahraničného obchodu²⁸. Za veľmi zaujímavú informáciu²⁹ považujem skutočnosť, že počas tejto prvej návštevy Chruščov odovzdal čínskej strane zoznam čínskych agentov sovietskej KGB, čo ukazuje na veľkú mieru dôvery, ktorú Chruščov voči Číne mal. Rozvoju vzájomných vzťahov tak sovietska pomoc silne napomáhala, pričom úspechy tejto päťročnice boli skutočne veľké, keďže v rokoch 1953-1957 národný príjem narástol v priemere o 8,9 percenta, čo sa v ostatných rozvojových krajinách v danom období nikde inde nekonalo³⁰.

3.2. Mierová koexistencia so Západom a XX. Zjazd

Otázka mierovej koexistencie so Západom bola novým prvkom v zahraničnej politike Sovietskeho zväzu v časoch vlády N. S. Chruščova. Dovtedy totiž sovietske vedenie zastávalo názor nemožnosti dlhodobého mierového spolužitia, keďže *„neuniknuteľné ekonomické zákony kapitalizmu diktovali nielen nepriateľstvo voči Sovietskemu zväzu, ale aj nevyhnutnosť vojny medzi samotnými kapitalistickými štátmi“*³¹.

Chruščov však prišiel s revíziou tejto koncepcie zahraničnej politiky, keďže začal otázku mierového spolužitia so Západom považovať za jednu zo svojich priorit. Revízia bola tiež očividná v téze, že socializmus prestáva byť obkľučovaný Západom, pričom je to práve Západ, ktorý je obkľučovaný socializmom.³² Významnou zložkou tejto revízie zahraničnej politiky bola tiež snaha o medzinárodné odzbrojenie, ktoré bolo

²⁷ Ibidem, s. 560.

²⁸ SCOTT, N. B. Sino-Soviet Trade. [online]. In: *Soviet Studies*. Vol. 10, No. 2 (Oct., 1958), s. 158. [cit. 2009-12-11] Dostupný z WWW: <http://www.jstor.org/stable/148557>

²⁹ LÜTHI, M. L. *The Sino-Soviet Split*. 1. vyd. Princeton: Princeton University Press. 2008, s. 39.

³⁰ FAIRBANK, J. K. *Dějiny Číny*. 1. vyd. Praha: Lidové noviny. 1998, s. 401.

³¹ HALPERN, A. M. Communist China and Peaceful Co-existence. [online]. In: *The China Quarterly*. No. 3 (Jul. - Sep., 1960), s. 21. [cit. 2009-12-11], Dostupný z WWW: <http://www.jstor.org/stable/763284>

dovtedy považované za nereálne z dôvodu veľkej zainteresovanosti buržoázných elít v zbrojnom priemysle. Ako však Chruščov poznamenal, tak „*zástupcovia amerických podnikateľských kruhov ... sú presvedčení, že americký priemysel je plne schopný sa vysporiadať s úlohou preniesť celé hospodárstvo k účelom výroby mierových statkov*“³³.

Tento nový sovietsky kurz bol oficiálne prvý krát formulovaný na XX.zjazde KSSZ, ktorý sa do dejín zapísal ako prelomová udalosť v dejinách ZSSR. Chruščov na ňom, okrem formulovania doktríny o mierovom súťažení so Západom, tiež odhalil v tajnom referáte Stalinove zločiny, pričom otvorene hovoril o zločinoch, ktorých sa Stalin dopustil voči spolustraníkom, o zneužívaní moci, kulte osobnosti, ako aj o chybách, ktoré spôsobil pri vedení ZSSR počas 2. svetovej vojny

Čo sa týka čínskeho názoru na politiku mierového spolužitia, tak otvorená kritika tejto politiky nebola vyslovená, keďže netreba zabúdať nato, že tento termín používala čínska strana už v roku 1954, kedy sa snažila zlepšiť svoje vzťahy s Indiou. Vo vzťahu ku kapitalistickým krajinám a obzvlášť k U.S.A. však bola takáto politika z čínskeho pohľadu neprijateľná, keďže Čína počítala s obsadením Taiwanu, čomu bránila práve americká prítomnosť. Rovnako netreba zabúdať na fakt, že U.S.A. nemali s Čínou žiadne diplomatické vzťahy, čo z čínskeho pohľadu ešte viac akékoľvek mierové spolužitie činilo neželaným. Mao tak postupne začal hlásať nemožnosť mierového spolužitia, pričom najprv svoje názory vyjadroval v súkromí a s postupom doby začal kritiku deklarovať verejne. Kritiku tejto politiky ešte viac zvýraznilo, keď U.S.A. na jar roku 1957 začali s inštaláciou taktických nukleárných zbraní na Taiwane.

Ešte horšie však bolo prijímané odhaľovanie Stalinových zločinov, ktoré bolo možné vnímať tiež ako neúmyselný a nepriamy útok na Mao Ce-tunga, ktorý v Číne postupne budoval silne stalinistický režim. Odhalenie XX. zjazdu čínske vedenie v prvých momentoch veľmi prekvapilo, pričom v prvých týždňoch k tejto otázke nezaujalo žiadne reakcie. Mao Ce-tung stanovisko zaujal až počas rozhovorov so sovietskym veľvyslancom v Pekingu, kedy v úvode vyjadril názor, že považuje Stalina

³² Marantz, Paul. Prelude to Detente : Doctrinal Change under Khrushcheev. [online]. In: *International Studies Quarterly*. Vol. 19, No. 4 (Dec., 1975), s. 511. [cit. 2009-12-11], Dostupný z WWW:

<http://www.jstor.org/stable/2600186>

³³ Ibidem, s. 512.

za „*bezpodmienečne... veľkého marxistu, za dobrého a čestného revolucionára*“³⁴, pričom pri oslavách 1.mája 1956 sa Stalinove portréty objavovali na území celej Číny. Mao Ce-tung Stalina kritizoval hlavne vo vzťahu k jeho chybám voči Číne a celkovo ho hodnotil ako 70 percent kladnú postavu a 30 percent ako zápornú postavu³⁵. XX. zjazd však mal svoj ohlas aj v samotnej čínskej komunistickej strane, ktorý bolo možno badať na výsledkoch čínskeho VIII. zjazdu, kedy došlo k zmenám v stanovách strany. Do tohto zjazdu sa totiž v stanovách nachádzalo formulácia, ktorá hovorila o tom, že „*vedúcou hviezdou*“ čínskej komunistickej strany sú „*myšlienky Mao Ce-tunga*“. Zjazd však odsúhlasil zmenu, ktorú badať v nasledujúcej formulácii: „*Komunistická strana Číny sa v svojej činnosti riadi marxizmom-leninizmom*“, pričom Deng Xiao-ping počas zjazdu podotkol, že „*Naša strana ... odmieta pre ňu cudzí kult osobnosti*“³⁶. V KS Číny tak možno sledovať oslabovanie moci Mao Ce-tunga v prospech jeho trochu spolupracovníkov – Zhou En-laia, Deng Xiao-pinga a Liu Shao-qia. Mao Ce-tung tak po zjazde začal čoraz viac kritizovať odhalenia Stalinových zločinov a postoj ZSSR, pričom už 1.októbra Zhou En-lai pri jednaniach so sovietskou delegáciou, ako nakoniec vždy verný spolupracovník Mao Ce-tunga, začal otvorene kritizovať „*chyby*“ Komunistickej strany Sovietskeho zväzu (KKSZ), pričom ich identifikoval tri³⁷. Za prvé „*s bratskými stranami neboli realizované predbežné konzultácie*“, za druhé „*chýbala úplná historická analýza*“ a za tretie samotní vedúci súdruhovia KSSZ „*neprejavili samokritiku*“. V týchto názoroch je badať rastúci odstup od sovietskej politiky po XX. zjazde, ktorá ohrozovala Maove pozície. Pozícia Mao Ce-tunga bola nakoniec tiež posilnená udalosťami v Poľsku a Maďarsku.

3.3. Maďarské udalosti a kríza v Poľsku

Udalosti v strednej Európe z konca roka 1956 priniesli podstatné zmeny v čínskej zahraničnej politike a preto považujem za dôležité venovať týmto udalostiam a ich vplyvu na sovietsko-čínske vzťahy svoj priestor. Nebudem zachádzať do podrobností priebehu týchto udalostí, keďže ich považujem za dostatočne známe a budem sa venovať primárne len ich dopadom na vzťahy medzi ZSSR a ČLR.

³⁴ PANCOV, A. *Mao Dzedun*. 1. vyd. Moskva: Molodaja gvardija. 2007, s. 580.

³⁵ LAVRENOV, S. J. a POPOV, I. M. *Sovjetskij sojuz v lokalnych vojnach i konfliktach* [online]. Moskva : AST; Astrel, 2003, s. 276. [cit.2008-30-11]. Dostupný z WWW: http://militera.lib.ru/h/lavrenov_popov/index.html

³⁶ PANCOV, A. *Mao Dzedun*. 1. vyd. Moskva: Molodaja gvardija. 2007, s. 589.

Ako prvá vypukla kríza v Poľsku, pričom 19. októbra priletela sovietska delegácia do Varšavy a súhlasila s ustavením Wladislawa Gomulky 1. tajomníkom Poľskej zjednotnenej robotníckej strany. Po tom, čo sa Mao Ce-tung dozvedel o dianí v Poľsku a o možnej vojenskej intervencii, tak si ráno 20. októbra zavolať sovietskeho veľvyslanca Judina ktorému oznámil, že „*ak Sovietsky zväz rozmiestni svoje jednotky, tak budeme podporovať Poľsko*“³⁸. Tento čínsky postoj bol ďalším jasným dokladom rastúceho sebavedomia čínskeho vedenia, pretože otvorene sa staval proti sovietskej politike. Tento názor čínska delegácia zopakovala aj po prilete do Moskvy, kde sa konalo krízové poradné stretnutie socialistických strán.

Po tom, čo sa podarilo zažehnať krízu v Poľsku, však začali nepokoje aj v Maďarsku, ktoré chcelo sovietske vedenie vyriešiť podobným spôsobom ako v Poľsku. Čínska delegácia taktiež hlásala potrebu podobného prístupu, pričom jej vplyv sa odzkradľoval na prijatej sovietskej deklarácii o vzťahoch medzi socialistickými krajinami. V deklarácii sa totiž písalo, že „*Krajiny veľkého spoločenstva socialistických národov môžu stavať svoje vzájomné vzťahy len na princípoch plnej rovnoprávnosti, rešpektovania teritoriálnej celistvosti, štátnej nezávislosti a suverenity, nemišania sa do vnútorných vecí jednotlivých členov*“³⁹. Táto deklarácia bola tiež výsledkom čínskeho tlaku, ktorý za jednu z príčin krízy v bloku považoval práve sovietsky imperiálny šovinizmus⁴⁰. Čínska strana po eskalácii napätia v Budapešti však nakoniec súhlasila s vojenskou intervenciou.

Dôsledky týchto nepokojov však na seba nenechali dlho čakať, keďže Mao Ce-tung čoraz ostrejšie začal vystupovať proti politike Sovietskeho zväzu v zmysle XX. zjazdu a nechal sa počuť, že : „*Takzvaná destalinizácia je jednoducho demarxizácia, je revizionizmom*“⁴¹. Obvinenia z revizionizmu sa následne od roku 1957 každým rokom stupňovali, až sa stali hlavným obvinením na adresu Sovietskeho zväzu.

³⁷ Ibidem, s. 590-591.

³⁸ LÜTHI, M. L. *The Sino-Soviet Split*. 1. vyd. Princeton: Princeton University Press. 2008, s. 55.

³⁹ PANCOV, A. *Mao Dzedun*. 1. vyd. Moskva: Molodaja gvardija. 2007, s. 593.

⁴⁰ Ibidem, s. 593.

⁴¹ LÜTHI, M. L. *The Sino-Soviet Split*. 1. vyd. Princeton: Princeton University Press. 2008, s. 63.

3.4. Maďarské udalosti a kríza v Poľsku

Moskovské stretnutie v októbri 1957 pri príležitosti 40. výročia Veľkej októbrovej revolúcie bolo symbolickým vyvrcholením sovietsko-čínskej spolupráce. Okrem spoločných osláv sa v Moskve konalo tiež stretnutie lídrov spriatelených komunistických strán zo sovietskeho bloku, ako aj z ostatného zahraničia. Ako zástupca Číny sa stretnutia zúčastnil sám Mao Ce-tung, pričom šlo o jeho druhú a poslednú zahraničnú cestu do Sovietskeho zväzu.

Návšteva sa odohrala v dobe, kedy sa Chruščov vysporiadal so svojimi politickými protivníkmi na čele s Molotovom a Malenkovom, ktorí ho chceli prinútiť k odstúpeniu. Pre samotného Chruščova tak vyjadrenie podpory od čínskeho politbyra bolo vítaným a dôležitým momentom. To, že sa Mao Ce-tung rozhodol osobne navštíviť po druhý krát Sovietsky zväz tak bolo možné vnímať ako formu podpory.

V tomto období došlo k vypusteniu prvých sovietskych družíc do vesmíru, čo čínske vedenie veľmi ohúrilo, pričom Mao komentoval úspechy ZSSR pred čínskymi študentami v Moskve nasledovným spôsobom: „*Dnes to nie je západný vietor, ktorý prevláda nad vetrom východným, ale východný vietor prevláda nad západným*“⁴².

Je však zaujímavé, že Mao Ce-tung počas celej svojej návštevy ohuroval ostatných predstaviteľov komunistických strán svojim výrokmi a správaním, pričom nevynechal ani samotného Chruščova. Tak napríklad pri návšteve baleta Labutie jazero po prvom dejstve Mao Ce-tung vstal a vyhlásil, že odchádza a nechal sa počuť nasledovné: „*Prečo oni stále tancujú na špičkách? Mňa to znervózňuje. To už naozaj nemôžu tancovať ako normálni ľudia?*“⁴³. Ako je vidieť, tak Mao žiadnu úctu voči Chruščovovi neprejevoval, čo ostro kontrastuje s tým, ako sa správal v Moskve za Stalinových čias. Jeho správanie tak bolo možné tiež vnímať ako prejav rastúceho sebedomia a vedomia si svojej dôležitosti v očiach Chruščova.

⁴² ZAGORIA, S. DONALD. The 1957 Moscow Conference and the Sino-Soviet dispute. [online]. In: *The China Quarterly*. No. 7 (Jul. - Sep., 1961), pp. 17-34., [cit. 2009-12-11], Dostupný z WWW: <http://www.jstor.org/pss/763317>

⁴³ PANCOV, A. *Mao Dzedun*. 1. vyd. Moskva: Molodaja gvardija. 2007, s. 603.

Napriek všetkým týmto diplomatickým faux-pas však stretnutie skončilo úspešne, pričom po skončení zasadnutia komunistických strán bolo vydané spoločné prehlásenie, tzv. Moskovská deklarácia, ktorá vyjadrovalo líderstvo Sovietskeho zväzu v komunistickom bloku a taktiež prihlásenie sa všetkých signatárov k politike mierovej koexistencie. Komunistická strana Číny tak podpísala nasledovný text: „Zúčastnené komunistické a robotnícke strany na tomto stretnutí deklarujú, že leninské princípy mierového spolužitia dvoch systémov, ktoré boli ďalej rozvinuté a modernizované v rozhodnutiach XX.zjazdu KSSZ, sú pevným základom zahraničných politik socialistických krajín..“⁴⁴. Zaujímavé však je, že po skončení konferencia vydala čínska strana prehlásenie, v ktorom nesúhlasila s politikou mierového spolužitia⁴⁵.

Na tomto stretnutí tiež došlo k súhlasu Sovietskeho zväzu s tým, že poskytne Číne technológiu atómovej bomby. Napriek tomu, že je táto informácia spomínaná vo viacerých publikáciách⁴⁶, tak podrobnejšie nie je rozpracovaná a preto sa z dôvodu nedostatku zdrojov nemôžem tejto otázke venovať. Možno však predpokladať, že vidina získania tejto technológie, prispela k relatívne dobrému priebehu vzájomných rozhovorov na Moskovskej konferencii a tým pádom oddialila otvorené rozpory medzi ZSSR a Čínou.

3.5. Zhodnotenie vzájomnej spolupráce v zlatých rokoch

Vzájomná sovietsko-čínska spolupráca bola v období rokov 1953-1957 v mnohých smeroch odlišná od spolupráce, ktorú bolo možno sledovať v časoch Stalina. Komunistickej strane Číny sa totiž podarilo stabilizovať svoj režim a na program dňa prišla prvá päťročnica, ktorá bola založená na sovietskom spôsobe budovania priemyslu a na masívnej sovietskej pomoci. Možno preto predpokladať, že práve masívnosť tejto pomoci pomáhala udržiavať vzájomné rozpory v rozumnom rámci, ktorý zamedzoval

⁴⁴ Complete text of the Declaration of the Twelve Communist and Workers Parties, Meeting in Moscow, USSR [online], Nov. 14-16, 1957, on the Occasion of the Fortieth Anniversary of the Great October Socialist Revolution. New York: New Century Publishers, December 1957. [cit. 2010-05-05], Dostupný z WWW: <http://www.marxists.org/history/international/comintern/sino-soviet-split/other/1957declaration.htm>

⁴⁵ GITTINGS, J. Co-Operation and Conflict in Sino-Soviet Relations. [online]. In: *International Affairs*. Vol. 40, No. 1 (Jan., 1964), s. 67. [cit. 2009-12-18], Dostupný z WWW: <http://www.jstor.org/stable/2609698>

⁴⁶ LÜTHI, M. L. *The Sino-Soviet Split*. 1. vyd. Princeton: Princeton University Press. 2008, s. 77.

HSIEH, L. A. The Sino-Soviet Nuclear Dialogue: 1963. [online]. In: *The Journal of Conflict Resolution*. Vol. 8, No. 2 (Jun., 1964), s. 111. [cit. 2009-12-8], Dostupný z WWW: <http://www.jstor.org/stable/172635>

ich prerasteníu do otvoreného konfliktu. Veľkosť sovietskej pomoci znamenala, že si vzájomné vzťahy vyžiadali čoraz väčšiu inštitucionalizáciu, ktorá bola práve jednou z charakteristík vzájomných vzťahov v tomto období v porovnaní so Stalinovými rokmi. Vzájomné vzťahy však už nemožno bolo charakterizovať jednostrannou závislosťou Číny na ZSSR, keďže v dôsledku vnútrostraníckych bojov v Sovietskom zväze potreboval Chruščov podporu Číny, čo vytváralo predpoklady na ústupky zo strany ZSSR v prospech Číny, ako aj na zvýšenie celkovej role Číny v komunistickom bloku. Nehovoriac o tom, že Mao Ce-tung považoval Chruščova za „hlupáka“, ktorý sa s ním nemôže porovnávať. Nové postavenie Číny bolo možné vidieť na sebedomí s akou sa zapájala do riešenia nepokojov v Poľsku a v Maďarsku, ako aj na Moskovskej konferencii. V tomto období tak v čínskej zahraničnej politike prevažoval aj naďalej internacionalizmus, v ktorom však už bolo možné badať rozdielnosť stanovísk medzi ZSSR a Čínou.

4. Zmena kurzu

Moskovská konferencia vytvárala dojem, že pevné spojenectvo medzi ZSSR a Čínou bude aj naďalej pokračovať v zabehnutých koľajách, kde ZSSR poskytuje pomoc Číne a líduje komunistickému bloku a Čína mu v týchto otázkach asistuje. Takýto dojem však nebral do úvahy množstvo vnútorných zmien, ktoré sa v samotnej Číne od roku 1956 odohralo. Pre vysvetlenie príčin vzájomnej roztržky je tak potrebné venovať vnútročínskemu vývoju pozornosť, keďže väčšina impulzov k zhoršeniu vzťahov vychádzala z čínskej strany. Čo sa teda v Číne v 2. polovici 50. rokov začalo diať? V nasledujúcej časti venujem preto priestor niektorým vnútročínskym problémom, ktoré stoja za postupným rozkladom sovietsko-čínskeho spojenectva.

4.1. Sovietsky model rozvoja v Číne?

Napriek veľkým úspechom prvej päťročnice v budovaní priemyslu sa začali v čínskej ekonomike objavovať prvé mraky, ktoré veštili štrukturálne hospodárske problémy. Budovanie priemyslu s pomocou Sovietskeho zväzu bol úspešný projekt, avšak podobný spôsob rozvoja na vidieku sa Komunistickej strane Číny nepodaril, keďže napodobenie sovietskej kolektivizácie skončilo neúspechom. O neúspechu hovorí fakt, že v roku 1956 začal byť v niektorých regiónoch Číny hlad a narastala nespokojnosť s podobnou politikou⁴⁷. V samotnej Komunistickej strane Číny existovalo viacero názorových skupín, akým smerom sa uberať v rozvoji krajiny. Zatiaľ čo Mao Ce-tung reprezentoval skupinu, ktorú bolo možno charakterizovať veľkou netrpezlivosťou a čoraz väčšou snahou o vlastný kurz, tak v strane existovali tiež skupiny, ktoré sa prikláňali k rovnomernejšiemu rozvoju medzi vidiekom a mestami, akými bol Zhou En-lai alebo Liu Shao-qi⁴⁸.

Okrem limitov hospodárskeho rozvoja v Číne sa k tejto situácii tiež pridružila znížená ochota Sovietskeho zväzu v poskytovaní ďalších pôžičiek Číne, čo perspektívne znamenalo, že Čína bude musieť spomaliť tempo rozvoja. S touto situáciou sa však Mao Ce-tung nechcel zmieriť a začal uvažovať o vlastnom kurze rozvoja, ktorým dosiahne ešte lepšie hospodárske výsledky, než napodobňovaním sovietskeho modelu. Tak možno chápať z jeho strany čoraz častejšie vyjadrenia v ktorých otvorene začal

⁴⁷ LÜTHI, M. L. *The Sino-Soviet Split*. 1. vyd. Princeton: Princeton University Press. 2008, s. 44.

⁴⁸ Ibidem, s. 44.

kritizovať tých členov Komunistickej strany Číny, ktorí verili jedine v sovietsky model rozvoja⁴⁹. Až do roku 1958 však Mao nemal dostatočne silnú pozíciu na to, aby sa pustil do presadenia vlastnej čínskej hospodárskej cesty. K tejto politike pristúpil až potom, čo sa v Číne odohrali dve ďalšie veľké udalosti, ktorými bolo hnutie Sto kvetov a následná reakcia na toto hnutie s názvom kampaň proti pravičákovi.

4.2. Hnutie sto kvetov a kampaň proti pravičákovi

Kampaň Sto kvetov bola so sloganom „Nech kvitne sto kvetov, nech súperí sto škôl“ vyhlásená už v roku 1956, avšak až o rok neskôr sa začali prejavovať jej vplyvy. Myšlienka tejto kampane bola z pera Mao Ce-tunga, ktorý vyhlásil, že čínski intelektuáli majú začať kritizovať členov Komunistickej strany Číny, čím pomôžu strane v zlepšovaní jej fungovania. Kampaň tak mala byť bojom proti byrokratizmu v štruktúrach komunistickej strany, ktorú majú pomôc odhaliť práve intelektuáli. Podľa neoficiálnych verzií však cieľom kampane mala byť snaha Mao Ce-tunga namieriť kritiku intelektuálov na svojich oponentov⁵⁰, pričom ďalšia verzia hovorí o tom, že cieľom bolo odhalenie nerevolučných živlov.⁵¹ Každopádne nech boli príčiny akékoľvek, tak sa kritika obrátila proti samotnej Komunistickej strane Číny, čo viedlo nakoniec k reakcii a k zatýkaniu kritikov v 2. polovici roku 1957. Táto tzv. kampaň proti pravičákovi však spôsobila, že *„ľudová Čína prišla o hlavu, pretože sa pripravila o ľudí, ktorých najviac potrebovala. (...) V mestách, rovnako ako na vidieku, prišla k moci nová skupina rekrutujúca sa z radov robotníkov alebo roľníkov, nevelmi vzdelaných, ktorí o vonkajšom svete nevedeli vôbec nič, zato boli predchnutí xenofóbiou a antiintelektualizmom“*.⁵² V Číne možno preto rokom 1957 sledovať významný posun doľava, ktorý postupne začal nahloďávať nielen čínsku politiku zmierňovania napätia v Ázii, ale svoj dopad mal aj na sovietsko-čínske vzťahy, ktoré začali získavať konfliktný charakter. Mao týmito čistkami silne oslabil umiernené kruhy v KS Číny a mohol tým pádom začať s novým kurzom rozvoja, ktorého vyjadrením bol Veľký skok. Nie náhodou sa nechal na začiatku roku počuť, že *„od roku 1958 sme sa rozhodli postaviť spoliehanie sa na seba za našu hlavnú politiku, zatiaľ čo hľadania cudzej*

⁴⁹ SHAMBAUGH, D. a ROBINSON, W. T, eds. *Chinese Foreign Policy – Theory and Practice*. 1. vyd. New York: Oxford University Press, 1996. s. 241.

⁵⁰ PANCOV, A. *Mao Dzedun*. 1. vyd. Moskva: Molodaja gvardija. 2007, s. 599.

⁵¹ CHANG, J. a HALLIDAY, J. *Mao - příběh, který možná neznáte*. 1. vyd. Praha: Beta, 2005. 563 s.

⁵² FAIRBANK, J. K. *Dějiny Číny*. 1. vyd. Praha: Lidové noviny. 1998, s. 407.

*pomoci je až na druhom mieste*⁵³. Je teda zreteľné, že do popredia sa v Maovom myslení dostal opäť koncept „zili gengsheng“, t.j. koncept spoliehania sa na vlastné sily.

4.3. Veľký skok

Mao Ce-tung nemal ekonomické vzdelanie a výsledkom tejto nevzdelanosti, nadmerného sebavedomia a optimizmu sa stal nový plán rozvoja, ktorý mal byť uskutočnený namiesto druhej päťročnice. Cieľom bolo predbehnúť Britániu v produkcii primárne dvoch komodít – ocele a zrna. Z toho dôvodu sa po celej Číne začalo s budovaním domácich pecí, ktoré však od priemyselovej výroby mali ďaleko. Rovnako politika v poľnohospodárstve nakoniec viedla ku kolosálnemu neúspechu v podobe hladomoru, ktorý zastihol Čínu v rokoch 1959-1960. Presné počty mŕtvych nie sú dodnes známe, avšak spravidla sa hovorí o číslach medzi 20 až 30 miliónmi ľudí. Mimochodom dodnes sa v Číne traduje mýtus, že hladomor bol výsledkom politiky Sovietskeho zväzu, ktorý nútil Čínu v jej ťažkých časoch splácať pôžičky v naturálnej forme v podobe poľnohospodárskych produktov.⁵⁴ Skutočnosť je však taká, že Mao nechcel, aby sa Sovietsky zväz dozvedel o prebiehajúcej katastrofe a tak Čína pokračovala v plnení splátok ako obvykle⁵⁵. Za situácie, kedy v samotnej Číne nebol dostatok jedla, to však malo katastrofálne dôsledky. Čo sa týka politiky Veľkého skoku, tak tá sa stretla s čoraz ostrejšou kritikou zo strany Sovietskeho zväzu, ktorý len ťažko vnímal čínske experimenty, o čom svedčia aj Chruščovove slová z augusta 1958, v ktorých hodnotil nový čínsky kurz ako „*cestu nebezpečných experimentov, cestu prehliadania ekonomických zákonov a skúseností ostatných socialistických štátov*“⁵⁶. Opustenie sovietskeho modelu rozvoja tiež možno vnímať ako postupné posilňovanie spomínaného princípu „zili gengsheng“, keďže v tomto duchu sa Čína prestala spoliehať na iné krajiny a nastúpila na vlastnú cestu „rozvoja“. Okrem vnútornej politiky, kde sa tento princíp prejavil ako prvý, sa však čoskoro „zili gengsheng“ začal uplatňovať aj na poli zahraničnom.

⁵³ SHAMBAUGH, D. a ROBINSON, W. T, eds. *Chinese Foreign Policy – Theory and Practice*. 1. vyd. New York: Oxford University Press, 1996. s. 243.

⁵⁴ Počas môjho pobytu v Číne som sa mal možnosť sa s týmto mýtom viackrát stretnúť.

⁵⁵ PANCOV, A. *Mao Dzedun*. 1. vyd. Moskva: Molodaja gvardija. 2007, s. 620.

⁵⁶ GITTINGS, J. Co-Operation and Conflict in Sino-Soviet Relations. [online]. In: *International Affairs*. Vol. 40, No. 1 (Jan., 1964), s. 68. [cit. 2009-12-18], Dostupný z WWW: <http://www.jstor.org/stable/2609698>

4.4. Dvojitá kríza v lete 1958

S tým ako došlo k rozmiestneniu strategických rakiet v Turecku, Taliansku a v Británii cítilo sovietske armádne velenie potrebu vyrovnať rovnováhu síl, pričom jednou z ciest bolo spustenie väčšieho množstva jadrových ponoriek na more. Z toho dôvodu prišlo velenie s návrhom vybudovať s čínskou protistranou spoločnú radiolokačnú stanicu na čínskom ostrove Hainan. Prekvapujúco sa však tento návrh stretol s nesúhlasom čínskej strany, ktorá umiestnenie sovietskych vojsk na svojom území považovala za ohrozenie svojej suverenity. Prekvapená sovietska strana tak prišla s návrhom vybudovania spoločnej ponorkovej flotily. Pokiaľ vezmeme do úvahy, že čínska strana žiadne ponorky nemala, tak šlo o veľmi veľkorysú ponuku, ktorú predostrel sovietsky veľvyslanec Judin osobne priamo Mao Ce-tungovi. Reakcia Mao však bola úplne ohromujúca, pretože reagoval obvinením sovietskej strany, že sleduje politiku ovládnutia čínskeho pobrežia, pričom podotkol, že „niektorí Rusi pozerajú na Číňanov z vysoka“⁵⁷.

Po tomto diplomatickom incidente sa rozhodol urýchlene priletieť do Pekingu na bilaterálnu návštevu sám Chruščov, ktorý mal predstavu, že vzájomný konflikt je len nedorozumením. Na jeho prekvapenie ho však Mao poriadne schladil, keď mu oznámil nasledovné: „K nám už liezli aj Angličania, aj Japonci, aj množstvo ďalších cudzinov. A my sme ich všetkých odtiaľto vyhnali, súdruh Chruščov. Ak ste to nepochopili, tak to zopakujem: My viac nechceme, aby ktokoľvek viac využíval našu krajinu pri sledovaní svojich cieľov“⁵⁸. To však nebolo všetko, keďže okrem týchto obvinení Mao zosmiešnil Chruščova aj iným spôsobom, keďže navrhol rokovanie v bazéne. Chruščov však nebol dobrý plavec, zatiaľ čo Mao bol svojimi plaveckými schopnosťami v Číne preslulý a tak celé stretnutie vyznelo pre Chruščova veľmi ponížujúco. Z týchto udalostí je preto zrejmé, že Mao chcel ponížiť Chruščova, pričom cielene poškodzoval dovtedajšie dobré vzájomné vzťahy. Čo však bolo motiváciou týchto jeho krokov? Tieto jeho kroky je potrebné vidieť v súvislostiach vnútročínskeho vývoja, kedy v Číne začínal Veľký skok a čínske vedenie prekypovalo sebedovolením a obrovskými očakávaniami. V roku 1958 tak došlo k definitívnemu odklonu od politiky internacionalizmu a spojenectva so Sovietskym zväzom v prospech politiky konceptu „zili gengsheng“. Čo sa týka

⁵⁷ PANCOV, A. *Mao Dzedun*. 1. vyd. Moskva: Molodaja gvardija. 2007, s. 620

⁵⁸ TAUBMAN, W. *Chruščev*. 1. vyd. Moskva: Molodaja gvardija. 2005, s. 429

vojenskej doktríny čínskej armády, tak mnohé debaty na túto tému sa viedli už od začiatku roku 1958, pričom Mao kritizoval tých predstaviteľov armády, ktorí trpeli „dogmatizmom“, ako aj „slepou vierou“ v sovietsku technológiu. Dokonca sa Mao nechal počuť, že Čína má vo vojenskej oblasti „bohatšie skúsenosti ako Sovietsky zväz“⁵⁹. Aj z týchto jeho názorov je očividné, že presvedčenie o vlastnej predurčenosti a nastávajúceho úspechu Veľkého skoku silne pôsobili na zhoršovanie vzájomných vzťahov.

Druhou krízou po stroskotaní diskusií o spoločnej flotile bola kríza v Taiwanskom prielive, kde Čína začala v auguste 1958 ostreľovať ostrov Jinmen. Táto kríza vypukla bez upozornenia Sovietskeho zväzu, keďže Čína považovala túto otázku za výlučne vnútornú záležitosť. Ostreľovanie Taiwanu však znamenalo vypuknutie medzinárodnej krízy, keďže do tejto záležitosti sa veľmi rýchlo zapojili U.S.A., ako aj ZSSR. Ostreľovanie začalo 23. augusta, avšak Sovietsky zväz vyjadril ráznu podporu Číne až o týždeň neskôr, kedy bol v novinách Pravda publikovaný na túto tému článok. Čínske ostreľovanie Taiwanu bolo reakciou na politiku U.S.A., ktoré prerušili akékoľvek rozhovory s Čínou na túto tému, pričom cieľom bolo primäť U.S.A. vrátiť sa k rokovaciemu stolu⁶⁰. Ďalším dôvodom mohla byť tiež snaha zjednotiť čínsky ľud pred vonkajším nepriateľom a tým pádom napomôcť tiež zvýšeniu budovateľského úsilia počas Veľkého skoku. Vrátiť sa k rokovaniu s U.S.A. sa nakoniec aj podarilo, avšak oneskorená podpora zo strany Sovietskeho zväzu prispela k ďalšiemu poškodeniu vzťahov, keďže bolo zrejmé, že Sovietsky zväz si kvôli Taiwanu nechce pokaziť perspektívu zlepšenia vzťahov s U.S.A.⁶¹ Ako je teda vidieť, tak vzťahy medzi ZSSR a Čínou sa postupne dostávali na šikmú plochu, ktorú ešte viac zostril čínsko-indický konflikt o rok neskôr.

4.5. Čínsko-indický konflikt

Čína sa v roku 1959 dostala do konfliktu s Indiou, pričom k zostreniu vzťahov došlo už počas jarného tibetského povstania. Vojenská akcia Číny voči Indii bola ale úplnou novinkou, keďže dovtedajšie čínsko-indické medzištátne vzťahy sa niesli v konštruktívnom duchu. Čína sa však rozhodla, že si uplatní svoje teritoriálne nároky

⁵⁹ SHAMBAUGH, D. a ROBINSON, W. T, eds. *Chinese Foreign Policy – Theory and Practice*. 1. vyd. New York: Oxford University Press, 1996. s. 243.

⁶⁰ LÜTHI, M. L. *The Sino-Soviet Split*. 1. vyd. Princeton: Princeton University Press. 2008, s. 97.

na časť územia, ktoré sa nachádzalo pod indickou kontrolou. Z pohľadu Sovietskeho zväzu bola táto politika nešťastnou z dôvodu sovietskej snahy o zblíženie sa so Západom v tomto období, ako aj z toho dôvodu, že čínsky útok na Indiu posilňoval v Indii názory, ktoré podporovali užšie spojenectvo so Západom, čo bolo zo sovietskeho hľadiska negatívnym javom. Chruščov preto pred odletom do U.S.A. vydal stanovisko, v ktorom tento konflikt nazval poľutovaniahodným a obe strany nabádal k rokovaniam. Zpätne bol tento konflikt s Indiou sovietskym vedením hodnotený ako „*ciel'ená snaha torpédovať uvoľnenie medzinárodného napätia*“⁶². Čína tento sovietsky postoj vnímala s veľkou nevôľou, keďže sa jednalo po kríze v Taiwanskom prielive už o druhé „zaváhanie“ zo strany ZSSR. Najhoršou správou pre Čínu však bolo porušenie sľubu zo strany Sovietskeho zväzu o poskytnutí vzorky atómovej bomby, keďže Chruščov 20. augusta 1959 tento sľub v reakcii na začatie vojenských zrážok medzi Čínou a Indiou vypovedal⁶³. Odpoveďou na tieto udalosti tak bolo vypuknutie otvoreného nepriateľstva medzi ZSSR a Čínou na návšteve Chruščova v Pekingu pri príležitosti 10. výročia vzniku ČLR.

4.6. Chruščov opäť v Pekingu

Vzájomné konflikty začali získavať otvorenú formu na Chruščovovej návšteve Číny, kam sa vypravil s cieľom osláviť 10.výročie založenia ČLR. Práve počas tejto cesty dlhoročné antipatie medzi Maom a Chruščovom vyplávali otvorene na povrch a vystupňovali sa až do bodu mrazu. Chruščov priletel do Číny krátko po svojej návšteve z U.S.A. a tak ešte plný dojemov z tejto cesty sa o ne chcel podeliť s čínskou stranou. Na stretnutí s čínskou delegáciou sa nechal na margo Američanov počuť: „*Akí sú bohatí! Viete, naozaj bohatí!*“, pričom tiež poprosil čínsku stranu, aby prepustila troch amerických vojakov, zajatých ešte v časoch Kórejskej vojny⁶⁴. Čínska strana však túto prosbu odmietla, v čom sa jasne zrkadlí podstatne odlišný názor čínskej strany na U.S.A. Okrem debát o U.S.A začal však Chruščov kritizovať tiež čínsku politiku voči Indii, ako aj fakt, že sa Čína neporadila so Sovietskym zväzom pri bombardovaní ostrovov v Taiwanskom prielive. Na túto kritiku však sám Mao Ce-tung a čínsky maršál reagovali obvinením ZSSR z „*oportunizmu-prispôsobovaní sa*“, načo Chruščov

⁶¹ Ibidem, s. 103.

⁶² GITTINGS, J. Co-Operation and Conflict in Sino-Soviet Relations. [online]. In: *International Affairs*. Vol. 40, No. 1 (Jan., 1964), s. 71. [cit. 2009-12-18], Dostupný z WWW: <http://www.jstor.org/stable/2609698>

⁶³ PANCOV, A. *Mao Dzedun*. 1. vyd. Moskva: Molodaja gvardija. 2007, s. 633

reagoval tým, že po zopakovaní tejto kritika maršálom mu oznámil, že mu viac ruku nepodá a tiež sa nechal počuť nasledovné: „*Vy neplujte na mňa z výšky vášho maršálskeho žezla! Nemáte dosť slín. Nás nemôžte zastrašiť*“⁶⁵. Návšteva sa následne niesla vo veľmi chladnom duchu a nakoniec skončila predčasným odletom sovietskej delegácie do vlasti. Predčasný odlet z osláv 10.výročia vzniku ČĽR tak považujem za jasný dôkaz toho, že vzťahy sa v priebehu dvoch rokov od Moskovskej konferencie dostali na ostro šikmú plochu. Aj dnes by niečo podobné bolo považované za jasný signál zlých vzťahov.

4.7. Zhodnotenie vzájomnej spolupráce v rokoch 1957-1959

V tomto období sme mohli byť svedkami zvláštneho vývoja, kedy dochádzalo aj naďalej k podpisom rôznych dohôd o spolupráci, napriek tomu, že Čína odmietala v strategických otázkach Sovietskemu zväzu pomôcť, ako bolo vidieť na príklade budovania rádiolokačnej stanice na Hainane. V auguste 1985 bola dokonca podpísaná dohoda medzi vládami ZSSR a ČĽR o pomoci pri budovaní ďalších 47 priemyslových komplexov. Rovnako táto dohoda potvrdzovala kurz posledných rokov, kedy sa obrovské technické know-how, vo forme projektových dokumentácií a vzoriek, presúvalo zo ZSSR do Číny. Je prekvapujúce, že Sovietsky zväz v spolupráci v tomto duchu pokračoval, napriek očividnému ochladzovaniu vzájomných vzťahov a rastúcej nevraživosti medzi Mao Ce-tung a Chruščovom. Politika Číny bola totiž v čoraz väčšom rozpore so zahraničnou politikou ZSSR, ktorý sledoval zlepšovanie vzťahov s U.S.A., ako si aj chcel udržať dobré vzťahy s Indiou. Z pohľadu Číny však zlepšovanie vzťahov z U.S.A. neprichádzalo do úvahy, keďže práve U.S.A. bránili Číne v obsadení Taiwanu, ako aj v získaní miesta v Rade bezpečnosti. Tieto skutočnosti si však Chruščov nedostatočne uvedomoval, o čom svedčí tiež jeho prosba prepustenia amerických zajatcov z Kórejskej vojny. Bolo preto len otázku času, kedy vzájomné rozpory otvorene vyplávajú na povrch, pričom tento pohár trpezlivosti začal otvorene pretekať počas Chruščovovej návštevy Pekingu v septembri 1959. Od tohto momentu úroveň vzájomných vzťahov začala radikálne klesať, pričom príčiny zhoršenia vzťahov sú ukryté práve v 2. polovici 50.rokov.

⁶⁴ PANCOV, A. *Mao Dzedun*. 1. vyd. Moskva: Molodaja gvardija. 2007, s. 634

⁶⁵ Ibidem, s. 634.

Záver

Vývoj sovietsko-čínskych vzťahov v rokoch 1949 až 1959 možno rozdeliť do viacerých období, keďže ich charakter sa menil v závislosti od vedenia v ZSSR, ako aj v závislosti na dôraze, ktorý Mao Ce-tung kládol na dôležitosť dobrých vzťahov so svojim severným susedom a dlhoročným sponzorom. V Stalinovom období sa vzájomná spolupráca odohrávala viac-menej bez väčších nedorozumení, pričom Mao akceptoval, že jediný líder komunistického bloku je sám J. V. Stalin. V tomto období bola dobrá spolupráca tiež výsledkom práve skončenej občianskej vojny v Číne, kedy Komunistická strana Číny sústredila svoju pozornosť na stabilizáciu vnútročínskych pomerov, k čomu bola sovietska pomoc veľmi potrebná. Po smrti Stalina však obsadené miesta v ZSSR zaujalo viacero ľudí, pričom ako som už spomínal, tak Mao považoval Chruščova za človeka, ktorý nebol preňho rovnocenným partnerom, čo sa odrazilo na postupnej zmene síl vo vzájomných vzťahoch. V Maových očiach bol Chruščov len Stalinov byrokrat, zatiaľ čo on bol človek, ktorý si podmanil Čínu. Vnútorné rozbroje v rámci Komunistickej strany Sovietskeho zväzu tiež viedli k posilneniu Maovho postavenia, ktorého podpora bola vítanou pomocou, za ktorú bol sovietsky líder ochotný sa patrične odvdáčiť. Nebolo by však správne vidieť vo vzájomných vzťahoch čisto pragmatické dôvody, keďže obrovská sovietska pomoc Číne bola v prvom rade výsledkom presvedčenia o potrebe pomoci sesterskej komunistickej Číne. V prvých rokoch tak prevládalo presvedčenie o jednote cieľov, ako aj o spôsobe ich dosiahnutia, keďže Čína kopírovala sovietsky model hospodárskeho rozvoja vo všetkých oblastiach.

Pokiaľ tak chceme identifikovať obdobie, kedy začalo dochádzať k zhoršovaniu vzťahov, tak prvé väčšie trhliny sa začali objavovať po XX. zjazde KSSZ, keďže ako bolo vidieť, tak destalinizácia ohrozovala samotnú podstatu absolútnej moci Mao Ce-tunga. Nepokoje v Poľsku a v Maďarsku potvrdili Maov skepticizmus ohľadne politiky destalinizácie, a tiež zvýšili jeho sebavedomie a presvedčenie o vlastnej správnosti, keďže destalinizáciu od prvého momentu vnímal ako chybu zo strany sovietskeho vedenia. Podobne negatívne tiež vnímal sovietsku politiku, hlásajúcu možnosť mierového spolužitia so Západom. Toto jeho stanovisko bolo výsledkom objektívnych príčin, keďže sa U.S.A. stali garantom Čankajškovej nezávislosti na Číne, ako aj z toho dôvodu, že vetovali vstup Číny do Rady bezpečnosti v OSN. Z čínskeho pohľadu tak

bolo zlepšovanie vzťahov Sovietskeho zväzu s U.S.A. vnímané ako prejav nedostatočného spojenectva.

Vo vnútornej politike Číny došlo v 2. polovici 50. rokov k množstvu zmien, ktoré v mnohých smeroch tiež prispievali k zhoršovaniu vzťahov. Zahraničnú politiku Číny pevne držal v rukách Mao Ce-tung a jeho verný minister zahraničných vecí Zhou En-lai a tak zhoršovanie vzťahov treba hľadať práve v Maovej názorovej zmene na zahraničnú politiku. Mao totiž postupne opúšťal politiku internacionalizmu a spojenectva so Sovietskym zväzom, ktorej sa dlhú dobu držal a postupne v ňom začal prevládať spomínaný koncept „zili gengsheng“, ktorého nástup znamenal kladenie dôrazu na vlastné sily v rozvoji spoločnosti. Tento jeho postoj bol tiež výsledkom presvedčenia, že tempá rozvoja sovietskeho modelu sú príliš pomalé a že existuje lepší spôsob, ako zrýchliť čínsky rozvoj. Pri pohľade na dnešný čínsky rozvoj možno povedať, že mal Mao pravdu, čo sa týka diagnózy, avšak nie, čo sa týka spôsobu liečby. Odpoveďou na rastúce presvedčenie o rýchlom rozvoji bol Veľký skok, ktorého tragickosť si však čínske vedenie uvedomilo až v roku 1960. Dovtedy bolo možné medzi čínskymi najvyššími špičkami badať veľký optimizmus a presvedčenie o správnosti zvolenej cesty. Z toho vyplýval rast čínskeho sebavedomia v jednaniach s predstaviteľmi Sovietskeho zväzu, ktoré sa od návštevy Maa v Moskve pretavovalo do čoraz nediplomatickejšej podoby. Stretnutie v bázene tak bolo už len vrcholom ľadovca poníženi, ktoré dal Mao Ce-tung pocítiť svojmu sovietskemu partnerovi.

Z týchto dôvodov je podľa môjho názoru možné povedať, že príčiny vzájomnej roztržky sa skrývajú v prvom rade na čínskej pôde, odkiaľ prišla väčšina impulzov k zhoršeniu vzťahov, pričom dôraz treba klásť na rastúce Maove sebavedomie, ktoré pramenilo z očakávaní úspechu Veľkého skoku a na koncept „zili gengsheng“, ktorý v Maovom myslení naberal v 2. polovici 50. rokov čoraz viac na sile. Okrem týchto príčin možno potom tiež definovať obecnnejšie dôvody, akými boli rozdielne záujmy medzi ZSSR a Čínou v medzinárodných otázkach.

Použitá literatura

KNIŽNÉ PUBLIKÁCIE

- FAIRBANK, J. K. *Dějiny Číny*. 1. vyd. Praha: Lidové noviny. 1998. 656 s.
- ŠVANKMAJER, M. a kolektiv. *Dějiny Ruska*. 1. vyd. Praha: Lidové noviny. 1995. 473 s.
- BRZEZINSKI, Z. *Velká šachovnice*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta. 1999. 232 s.
- PANCOV, A. *Mao Dzedun*. 1. vyd. Moskva: Molodaja gvardija. 2007. 867 s.
- TAUBMAN, W. *Chruščev*. 1. vyd. Moskva: Molodaja gvardija. 2005. 850 s.
- TORKUNOV, A. V. *Zagadočnaja vojna : korejskij konflikt 1950-1953 godov*. 1. vyd. Moskva: Rosspen, 2000. 308 s.
- CHANG, J. a HALLIDAY, J. *Mao - příběh, který možná neznáte*. 1. vyd. Praha: Beta, 2005. 720 s.
- LÜTHI, M. L. *The Sino-Soviet Split*. 1. vyd. Princeton: Princeton University Press. 2008. 375 s.
- SHAMBAUGH, D. a ROBINSON, W. T, eds. *Chinese Foreign Policy – Theory and Practice*. 1. vyd. New York: Oxford University Press, 1996. 664 s.
- MALIA, M. *Sovětská tragedie*. 1. vyd. Praha: Argo, 2004. 566 s.
- KOLOSKOV, B. T. a BORISOV, O. B. *Sovietsko-čínske vzťahy: 1945-1970*. 1. vyd. Bratislava: Pravda, 1973. 504 s.
- FIGES, O. *Natašin tanec. Kulturní historie Ruska*. 1. vyd. Praha: Beta, 2004. 571 s.
- LAVRENOV, S. J. a POPOV, I. M. *Sovjetskij sojuz v lokalnych vojnach i konfliktach* [online]. Moskva: AST; Astrel, 2003. 778 s. [cit.2008-30-22]. Dostupný z WWW: http://militera.lib.ru/h/lavrenov_popov/index.html

ODBORNÉ ČASOPISY

- ZHIHUA, S. Sino-Soviet Relations and the Origins of the Korean War: Stalin's Strategic Goals in the Far East. [online]. In: *Journal of Cold War Studies*, Vol.2, Issue 2 (2000), s.44-68. [cit.2009-12-11], Dostupný z WWW: <http://search.ebscohost.com.onelog3.ruk.cuni.cz/login.aspx?direct=true&db=a9h&AN=5337439&site=ehost-live>.

- KUISONG, Yang. The Sino-Soviet Alliance and Nationalism: A contradiction. In: *Parallel History Project on NATO and the Warsaw Pact*. Zurich : 2005, [cit. 2009-12-11], Dostupný z WWW: <http://www.isn.ethz.ch/isn/Digital-Library/Publications/Detail/?ots591=0C54E3B3-1E9C-BE1E-2C24-A6A8C7060233&lng=en&id=108650>
- HAO YUFAN a ZHAI ZHIHAI. China's Decision to Enter the Korean War: History Revisited. [online]. In: *The China Quarterly*, No. 121, (March 1990), s. 94-115. [cit. 2009-12-11], Dostupný z WWW: <http://www.jstor.org/stable/654064>
- SCOTT, N. B. Sino-Soviet Trade. [online]. In: *Soviet Studies*. Vol. 10, No. 2 (Oct., 1958), s. 151-161. [cit. 2009-12-11] Dostupný z WWW: <http://www.jstor.org/stable/148557>
- MARANTZ, P. Prelude to Detente : Doctrinal Change under Khrushchev. [online]. In: *International Studies Quarterly*. Vol. 19, No. 4 (Dec., 1975), s. 501-528. [cit. 2009-12-11], Dostupný z WWW: <http://www.jstor.org/stable/2600186>
- HALPERN, A. M. Communist China and Peaceful Co-existence. [online]. In: *The China Quarterly*. No. 3 (Jul. - Sep., 1960), s. 16-31. [cit. 2009-12-11], Dostupný z WWW: <http://www.jstor.org/stable/763284>
- JOHNSON, Ch. The Patterns of Japanese Relations with China, 1952-1982.[online]. In: *Pacific Affairs*. Vol. 59, No. 3 (Autumn, 1986), s. 402-428. [cit. 2009-12-18], Dostupný z WWW: <http://www.jstor.org/stable/2758327>
- GITTINGS, J. Co-Operation and Conflict in Sino-Soviet Relations. [online]. In: *International Affairs*. Vol. 40, No. 1 (Jan., 1964), s. 60-75. [cit. 2009-12-18], Dostupný z WWW: <http://www.jstor.org/stable/2609698>
- HSIEH, L. A. The Sino-Soviet Nuclear Dialogue: 1963. [online]. In: *The Journal of Conflict Resolution*. Vol. 8, No. 2 (Jun., 1964), s. 99-115. [cit. 2009-12-8], Dostupný z WWW: <http://www.jstor.org/stable/172635>
- ZAGORIA, S. DONALD. The 1957 Moscow Conference and the Sino-Soviet dispute. [online]. In: *The China Quarterly* . No. 7 (Jul. - Sep., 1961), pp. 17-34. [cit. 2009-12-11], Dostupný z WWW: <http://www.jstor.org/pss/763317>
- NORTH, R. The Sino-Soviet Agreements of 1950. [online]. In: *Far Eastern Survey*, Vol. 19, No. 13 (Jul. 12, 1950), pp. 125-130. [cit. 2009-12-11], Dostupný z WWW: <http://www.jstor.org/pss/3024085>

ARCHÍVNE MATERIÁLY

Complete text of the Declaration of the Twelve Communist and Workers Parties, Meeting in Moscow, USSR [online], Nov. 14-16, 1957, on the Occasion of the Fortieth Anniversary of the Great October Socialist Revolution. New York: New Century Publishers, December 1957. [cit. 2010-05-05], Dostupný z WWW: <http://www.marxists.org/history/international/comintern/sino-soviet-split/other/1957declaration.htm>

Summary

This diploma thesis „Soviet-Sino relations between 1949-1959“ deals with the development of relations between Soviet Union and China in one decade, that was well known for the intensity of mutual relations between these two states. Such deep cooperation between the two neighbours had never been seen before and until now it has not been surpassed. This decade is also interesting by the fact that in this period it was Soviet Union that was perceived as more developed than its Chinese neighbour. Nowadays this paradigm has changed as China is becoming a global super power and Russian power is fading away. During the 50's it seemed that the alliance between the two countries will last for ages because of the adherence of both countries to the communist ideology. Finally it was not the case because the discords appeared very soon after the alliance had only started. That is why the author of this diploma thesis traces not only the development of partnership between the two states but primarily focuses on the sources of discords that started gradually to appear in the middle of the 50's even though some discords were apparent from the begging of new relations in 1949. This thesis is written chronologically and it is divided in several chapters. First chapter deals with the differences in ideological sphere as the translation of Marxist writings substantially changed the comprehension of what is Marxism supposed to be. In first chapter author also analyses Mao Zedong's understanding of foreign policy that evolved during several decades from internationalism to nationalism. In second chapter author analyses the development of mutual relations during the Stalin period and analyses issues as the signing of the assistance treaty or the engagement of the two states in the Korean war. Next chapter called “Golden years 1953-1957” deals with the period that was the climax of the alliance even though from the middle of the 50's more discords started to appear. Development of this period was shaped basically by the start of the first Chinese five year plan and the Soviet economic assistance for China. The Soviet policy of peaceful coexistence and the Chinese views on it are treated in this chapter as well. The last chapter focuses on the Chinese inside politics that started seriously influencing the relations between USSR and China. That is why the main sources of the split are seen primarily in the Chinese inside development even though the author do not underestimate the natural sources of discords that were results of the great power status of both countries. In the last chapter author also analyses the impact of the Chinese activity in the Taiwan strait on the development of mutual relations and

Diplomová práce

the impact of Sino-Indian border clashes in 1959. This work chronologically ends with the official visit of Khrushchev in 1959 to Beijing when the discords between the two states started to be very open and both sides lost their will to calm down this conflict.